

arenaidé
NY TID

Facklig höst i Europa

Tuffa utmaningar från höger och färre medlemmar

ANNA DANIELSSON ÖBERG

TOMMY ÖBERG

FACKLIG HÖST I EUROPA

Tuffa utmaningar från höger och färre medlemmar

© Arena Idé, Stockholm, 2020

Författare: Anna Danielsson Öberg och Tommy Öberg

Foto framsida: Pixabay

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

ANNA DANIELSSON ÖBERG
har varit arbetsmarknadsreporter i mer än 30 år, varav 16 år på Svenska Dagbladet. Sedan 2006 är hon frilansjournalist. Hon har skrivit ett flertal böcker.

TOMMY ÖBERG
har arbetat som arbetsmarknadsreporter i ett par decennier, bland annat på Svenska Dagbladet, och varit chefredaktör för LO-Tidningen (Arbetet). Han har skrivit flera böcker och är i dag verksam som frilansjournalist.

Innehåll

Förord	6
Prolog	8
En allt gråare panter	8
Tyskland: Skarpa attacker från höger	12
Lång resa utför	12
Starkt arbetarstöd för AfD	13
Alternativa fack utmanar	14
Främlingsfientlighet växer	15
Arbetare osynliga i offentligheten	15
Extrema viljeyttringar	16
Italien: Konsten att stå emot när det blåser	18
Pensionärer är ryggraden	18
Inga politiska vänner	19
Kampen vitaliserar facken	20
Ny regering – ny möjlighet	21
Österrike: Med högerpopulister i regeringen	24
Den österrikiska modellen hotas	24
På ruinens brant	25
Största möjliga tystnad	26
Sverige: Det som inte kan hända har redan hänt	28
TCO och Saco behåller medlemmarna	29
Politiken blandar sig i	30
Närheten till s inget trumfkort	31
Splittring och osäker framtid	32
Polen: Facket hand i hand med högerpopulister	34
Trepårtssamarbetet är nedlagt	34
Facket hårt pressat	35
Fagra löften bröts	37
Politiken avväpnar facken	38

Ungern: Nio av tio har lämnat fackföreningarna	40
Facket en papperstiger	40
Inget vet hur det går till	41
Lama fackliga protester	43
Spelar på människors rädsla	43
Estland: En hårsman från att raderas ut	46
På väg mot utplåning	46
Högerpopulister nu i regeringen	47
Slutsatser: Så lika men ändå så olika	50
Samma svårigheter överallt	50
Elefanten i rummet	51
Nationellt eller internationellt	52
Ett rationellt försvar	53
En vilsen politisk vänster	54
Intervjuer	58
Skriftliga källor	58
Bilaga 1	60

Förord

Under flera decennier har vi som arbetsmarknadsreportrar följt, bevakat, kommenterat och försökt analysera vad som sker på arbetsmarknaden. I första hand har vårt arbete varit inriktat på Sverige. Men i takt med att verkligheten förändrats har vi intresserat oss mer och mer för utvecklingen i omvärlden och den påverkan den har eller kan ha på svenska förhållanden.

I korthet kan våra erfarenheter sammanfattas så här:

- Facklig motvind råder så gott som överallt.
- Strukturella förändringar på arbetsmarknaden och ändrad lagstiftning har inte mötts av nytänkande och organiserat motstånd från facken.
- Betydande brist på internationellt fackligt samarbete.
- Facken har förlorat sina inflytelserika politiska vänstervänner.
- Fackliga medlemmar stöder i växande utsträckning högerpopulister.

I den här rapporten har vi försökt beskriva vad som händer med och i den fackliga rörelsen i delar av Europa och sökt förklaringar till utvecklingen.

Till vår hjälp har vi haft en rad forskare vid europeiska universitet och forskningscentra i Tyskland, Italien, Ungern, Bulgarien, Estland, Polen och Sverige som undersökt och analyserat den här utvecklingen under en lång följd av år. (Se intervju- och litteraturförteckningen.)

Vi har också sökt svaren på varför anställda, det gäller även fackföreningsmedlemmar, i växande utsträckning, valt att i nationella val överge vänsterpartier av olika schatteringar. I stället har de valt att stötta högerpopulistiska partier med tydligt främlingsfientliga inslag.

En återkommande fundering eller undran är om det finns ett samband (och hur det i så fall ser ut) mellan facklig försvagning och förstärkning av stödet för högerpopulistiska rörelser och partier.

Är det när facken tappar mark och förlorar inflytande som tomrummet fylls av andra, motstående, krafter? Eller är det en samhällelig förändring som avspeglas också på arbetsplatserna och därmed påverkar stödet för fackliga organisationer?

De inbördes mycket olika länderna inom EU uppvisar ett likartat mönster när det gäller facklig försvagning och växande stöd för partier som betonar det nationella framför det internationella och som förenas av sitt motstånd mot flyktingar och asylsökande.

De här partierna eller rörelserna som erbjuder förenklade lösningar på komplexa, samhällseliga, problem har i nästan alla länder vunnit betydande framgångar. Det gäller allt från Sverigedemokraterna i Sverige, Alternative für Deutschland, AfD, i Tyskland till Lega i Italien, Fidesz i Ungern och Lag och rättvisa i Polen, för att nämna några.

Slutligen är det viktigt att betona att ofullständighet varit av nöden i vår beskrivning. Då arbetet i huvudsak finansierats av ett stipendium från Hiertanämnden inom Journalistförbundet och bidrag från LO, IF Metall och Elektrikerförbundet har en begränsning av granskningen varit nödvändig.

Vi har därför valt att inte fördjupa oss i relationerna mellan fack och arbetsgivare annat än då tidigare mönster förändrats drastiskt. Inte heller har vi lagt fokus på avtalsförhandlingar om löner och villkor eller den närmast eviga striden inom EU och Europafacket kring lagstadgade minimilöner.

Vårt huvudsakliga fokus har handlat om hur facken klarar sin medlemsrekrytering och hur den i sin tur påverkar fackens ställning både som förhandlande part och visavi politiken. Och även om hur det politiska stödet för högerpopulistiska rörelser och partier utvecklats bland arbetare i allmänhet och bland fackliga medlemmar i synnerhet.

Att Tyskland ägnas särskild uppmärksamhet är en självklarhet av flera skäl. Det är både numerärt och ekonomiskt EU:s största och viktigaste land. Och dess effekt på omgivningen är vida större än vad något annat land kan göra anspråk på.

Vi hade gärna besökt fler länder, intervjuat fler forskare, experter och fackliga företrädare för att göra bilden mer fullständig – men det här är resultatet av våra ansträngningar.

Vårt huvudsakliga fokus har handlat om hur facken klarar sin medlemsrekrytering.

Tommy och Anna Öberg i december 2019

Prolog

En allt gråare panter

Sedan 30 år tillbaka har fackföreningarna i Europa organiserat färre och färre arbetstagare. Organisationsgraden har sjunkit högst påtagligt. Inom ETUC, Europafacket till vardags, är i dag medlemsantalet 43 miljoner. Det ska jämföras med nära 66 miljoner runt millennieskiftet. Minskningen är därför dramatisk.

Utvecklingen kan avläsas i ett minskat inflytande såväl politiskt som i den traditionella rollen som de anställdas valda företrädare och arbetsgivarnas förhandlingsmotpart på arbetsmarknaden.

I vissa länder är utplåning den mest adekvata beskrivningen av vad som hänt fackföreningsrörelsen. Främst gäller den beskrivningen vissa länder i Östeuropa.

Men, och det är viktigt, fackens fallande medlemssiffror handlar inte om fanflykt från de fackliga organisationerna annat än i delar av Östeuropa. I övriga Europa är de som en gång valt att bli medlemmar fortfarande i allt väsentligt kvar som medlemmar.

Allt färre unga går automatiskt med och de fackliga insatserna för att övertyga dem som kommer in på arbetsmarknaden om vikten av att vara med har inte imponerat. Att varje år nyrekrytera i samma takt som medlemmar lämnar sin fackförening med pension eller byter jobb har så här långt visat sig vara en övermäktig uppgift. Fackföreningarna har därför inte förmått behålla den tidigare organisationsgraden.

Betydelsen av den bristfälliga rekryteringen av de unga på arbetsmarknaden betonas i flera studier inom ETUI, Europafackets forskningsinstitut.

Studierna visar också att den som inte blir fackföreningsmedlem i unga år är obenägen att bli det senare i arbetslivet. Att misslyckas med att rekrytera de unga har därför långtgående effekter både på fackets dagsaktuella situation och dess framtida numerär och styrka, enligt flera studier. Senast betonat av ETUI:s Kurt Vandaele i rapporten *Bleak prospects: mapping trade union membership in Europe since 2000*.

Hoppingivande för facken är dock, enligt samma undersökning, att de ungas attityd eller inställning till facket i grunden är positiv.

Att relativt få går med förklaras främst av bristen på kunskap om facket och att de unga ofta arbetar i miljöer där det saknas facklig tradition och där fackliga rekryterare är sällan sedda gäster.

Det handlar därför inte om en antifacklig inställning. Detta trots att de ungas förhållande till fackligt medlemskap ofta beskrivs på det sättet i media och i den allmänna debatten. Det finns därför en värld att vinna för facket.

Svaren på varför facken över lag har misslyckats i den här kanske mest grundläggande uppgiften varierar bland medlemsländerna inom Europafacket, ETUC. Men det finns också tydliga likheter.

Strukturella förändringar av arbetslivet/näringslivet har i alla länder bidragit till de fallande medlemssiffrorna. En snabbväxande tjänstesektor dominerad av små arbetsplatser har ställt facken inför en ny typ av utmaningar. Det kräver intensivt fotarbete att besöka alla dessa små företag och övertyga personalen om vikten av att vara med i en fackförening.

Utvecklingen mot ett mer utpräglat tjänstesamhälle har dock inte skett i smyg och borde därför ha uppmärksammats och lett till fackliga förändringar av arbetsmetoder, strategier och inriktning på arbetet med att organisera de anställda. Men det förefaller inte ha varit fallet mer än undantagsvis. Självkritik och omprövning av arbetsmetoder är därför på sin plats.

Samtidigt har den politiska kartan ritats om. Inte bara eller främst i Sverige utan i större delen av Europa. Vänsterpartier av olika slag har nästan undantagslöst tappat mark och inflytande. Och så gott som samtliga har lagt om den politiska kursen mot en position i den politiska mitten. Så här långt utan framgång.

De tidigare tydliga vänskapsbanden mellan fackföreningsrörelsen och progressiva vänsterpartier av olika schatteringar har därför ansträngts till det yttersta. Och i vissa fall har brytningar och öppna konfrontationer blivit oundvikliga.

Också där relationerna lever vidare är den gamla tidens samsyn

Studierna visar också att den som inte blir fackföreningsmedlem i unga år är obenägen att bli det senare i arbetslivet.

och samarbete borta. Alltför många politiska beslut har haft udden riktad mot de idéer som utgör facketets kärnområden.

Det handlar om en anständig arbetslöshetsersättning, möjligheter till utbildning vid arbetslöshet, trygga pensioner och försäkringslösningar vid olyckor eller långvarig sjukdom och så vidare. Under svängremsåren, efter finanskrisen 2008, har det här varit områden som drabbats av omfattande förändringar (läs: försämringar).

Lägg till att anställningsformer, visstidsanställningar och inhyrning av arbetskraft i stället för fasta anställningar blivit allt vanligare och den fackliga besvikelsen eller ilskan är lättare att förstå.

Det ansträngda förhållandet mellan de historiska vännerna, facken och vänsterpartier oavsett om de varit i regeringsställning eller opposition, har öppnat för en dramatisk omsvängning av politiska maktförhållanden i Europa. Och fackföreningsrörelsen har inte undgått påverkan.

Visserligen är fackliga medlemmar mindre benägna att stödja populistiska rörelser och partier än ickemedlemmar. Men flera studier har visat att fackliga medlemmar på intet sätt är immuna mot påverkan från högerpopulisterna.

Stödet för nationalistiska, ofta främlingsfientliga, partier har ökat, också bland medlemmarna i fackföreningsrörelsen. Allt fler fackligt anslutna medlemmar har övergett sina tidigare politiska vänsterpreferenser och i växande utsträckning valt högernationalistiska alternativ.

De politiska framgångarna för de här partierna har också lett till direkta konfrontationer med den i dag existerande fackföreningsrörelsen. Det gäller inte minst i Tyskland där försök att bilda alternativa fackföreningar har prövats, hittills utan särskild framgång. (Läs mer under rubriken "Skarpa attacker från höger".)

Svårigheterna att organisera arbetskraften i samma utsträckning som tidigare har fått till följd att medlemskåren blivit allt äldre och mindre och mindre representativ för de anställda. Att beskriva facken i Europa som grå pantrar är därför i allt högre utsträckning korrekt.

Den skeva ålderssammansättningen bidrar till att göra facket mer främmande och mindre attraktivt bland yngre. Och ju äldre den fack-

liga medlemskåren blir, desto större blir gapet till övriga anställda och bilden av facket som en otidsenlig struktur förstärks.

Att färre unga går med i fackliga organisationer innebär också att få unga anställda upprätthåller framträdande poster inom de olika fackföreningarna. Det gör i sin tur grå-panter-liknelsen än tydligare och mer motiverad. Och gapet mellan de fackligt anslutna och övriga växer än mer.

Osäkerheten och otryggheten på den europeiska arbetsmarknaden borde vara en utmärkt jordmån för att organisera de anställda i fackliga organisationer. Att gemensamt försöka stå emot den här utvecklingen och exempelvis ta strid för anständiga löner, trygghet i både anställning och vid arbetslöshet borde vara högt prioriterade mål.

Men statistik över hur fackliga medlemstal utvecklas skvallrar om motsatsen. Facket upplevs som kraftlöst och därför meningslöst att vara med i.

De elakaste kritikerna anser att samhällsutvecklingen förändrat fackliga organisationer för gott – från de ursprungliga kamporganisationer de en gång var till i dag vilsna och ofarliga föreningar som inte på något sätt utmanar eller hotar makten.

Tyskland: Skarpa attacker från höger

Under en lång följd av år beskrevs och framstod tysk fackföreningsrörelse som både välorganiserad och numerärt mycket omfattande.

Det var till en del en synvilla eller illusion. Den fackliga anslutningen var som helhet aldrig i närheten av organisationsgraden i Norden. Inte ens direkt efter murens fall 1989 och återföreningen året därpå var anslutningsgraden av nordiska mått.

Och i dag är siffrorna allt annat än imponerande. DGB, den dominerande fackliga huvudorganisationen i Tyskland, organiserar runt 15 procent av arbetskraften och trenden är fortsatt vikande, om än svagt. Det tidigare branta fallet i anslutningsgrad har bromsats upp. Men med enstaka undantag, IG Metalls framgångar under 2018 och 2019, är medlemstrenden fortsatt vikande.

Uttryckt i absoluta tal blir bilden annorlunda. Då är vissa tyska fack fortsatt stora och starka. Det gäller inte minst IG Metall med 2,3 miljoner medlemmar och Ver.di med 1,9 miljoner medlemmar. Deras 4,2 miljoner medlemmar utgör mer än 70 procent av samtliga (knappt 6 miljoner) fackföreningsmedlemmar i Tyskland.

Också i en internationell jämförelse är siffrorna imponerande. De är Europas två största fackföreningar och har därför en stark ställning i det internationella samarbetet. Detta trots det svaga fackliga stödet på den tyska arbetsmarknaden som helhet.

Ett tydligt tecken på fortsatt eller bibehållen facklig kraft är de senaste två årens löneuppgörelser inom den tyska industrin. Både 2018 och 2019 har de tyska lönekostnadsökningarna i genomsnitt varit mellan tre och fyra procent. Och det är de högsta nominella ökningarna på ett decennium.

En avgörande förklaring, förutom IG Metalls kraft, är konjunkturen som varit mycket gynnsam under en lång följd av år. Arbetslösheten har fallit till låga nivåer (dryga 3 procent i september 2019, enligt Eurostat) och företagen har varit mer benägna än tidigare att betala något mer än vad som varit brukligt tidigare under 2000-talet.

Lång resa utför

Vägen utför har för fackföreningsrörelsen i Tyskland precis som på andra håll varit lång och till en början svår att upptäcka. Smärre

medlemsförluster genom bristfällig organisering under ett eller några få år kan ses som tillfälligheter och inget att bekymra sig om.

När insikten väl kommer om att det handlar om en trendmässig förändring av människors agerande och uppträdande, då är beredskapen till motåtgärder låg för att inte säga obefintlig.

Alltför många år av stabila medlemsiffror, en självklar position i det offentliga samtalet, politikens öra i viktiga frågor, en respekterad ställning som förhandlingsmotpart – allt har medverkat till att skapa en självgod slumrande jätte som inte haft örat mot rälserna för att upptäcka avgörande förändringar i tid.

Det har, inte bara i Tyskland, öppnat för ingripanden från politiken som handlat om mer av avreglering, flexibilitet på arbetsmarknaden, stramare ersättningssystem och fritt fram för mer av tidsbegränsade anställningar, deltider och inhyrning av arbetskraft. Kort sagt – politiken har sagt ja till lösa förbindelser på arbetsmarknaden. Och facket har inte haft kraft eller förmåga att stå emot och vrida utvecklingen i en annan riktning.

*Vägen utför har
för fackförenings-
rörelsen i Tysk-
land precis som
på andra håll
varit lång.*

Starkt arbetarstöd för AfD

När högerpopulistiska Alternative für Deutschland, AfD, i valet 2017 lyckades ta sig in i förbundsdagen var det i huvudsak med röststöd från arbetarklassen även om röststödet kom från alla delar av valmanskåren.

Stödet för partiet var högre hos fackföreningsmedlemmar än hos valmanskåren som helhet. I valet röstade 19 procent av arbetarna på AfD och hela 15 procent av fackets medlemmar gav det relativt nybildade (2013) partiet sitt stöd. Det faktiska valresultatet för AfD var 12,6 procent.

Och framgångarna för AfD var ingen tillfällighet. Så sent som hösten 2019 hade röststödet för AfD så gott som fördubblats i en rad delstatsval. Det gällde Sachsen, Brandenburg och Thüringen.

Den politiska högersvängen bland arbetarna, också bland fackets medlemmar, är emellertid bara ett exempel av många på hur facket hamnat i centrum för högernationalisternas intresse.

Högljudda, fräna, kampanjer har haft udden riktad mot facken som beskrivs som en del av överheten, en elit, ointresserad av villkoren för vanligt folk.

Försöken att utmana den existerande tyska fackföreningsrörelsen och etablera högerinriktade fackföreningar är därför ett faktum. Tidigare har det främst varit via valen till företagsråden, Betriebsrat, som högnationalister agerat och nått viss framgång.

I Tyskland är det fack och arbetsgivare som i likhet med Sverige förhandlar om löner och villkor på arbetsmarknaden. Men i Tyskland finns också företagsråden som har inflytande och visst medbestämmande i en rad frågor vid sidan av lön och anställningsvillkor. Och i valen till företagsråden är alla anställda valbara.

Alternativa fack utmanar

Så här långt är framgångarna för högerkrafterna i företagsråden begränsade till ett fåtal företag, i huvudsak inom bilindustrin. De mest kända är Daimler i Untertürkheim, Daimler i Sindelfingen, Daimler i Rastatt, BMW i Leipzig och Porsche i Leipzig.

Numera är emellertid platser i företagsråden inte nog för de högeroppositionella. Sedan sju-åtta år tillbaka har de också skapat alternativa fackföreningar. Det mest kända exemplet är Zentrum Automobil i Mercedes anläggning i Stuttgart.

Det främsta slagordet för Zentrum Automobil är och har alltsedan starten varit "Patrioter försvarar sina jobb". Just betoningen av det nationella framför det internationella är kännetecknande för den här högeroppositionen.

Men de fackliga framstötarna från framför allt AfD är fler än så. Av färskare datum är de tre fackföreningarna – AVA, Alternative Vereinigung der Arbeitnehmer, AidA, Arbeitnehmer in der AfD och Gewerkschaft Alarm. Samtliga är nära lierade med ett och samma politiska parti, AfD.

Främlingsfientlighet växer

Osäkerhet och oro för framtiden finns i dag hos många industriarbetare. Både jobben och de sociala skyddsnäten ser ut att försvinna alternativt inte längre vara lika trygga som förr. Extremhögern spelar på de här känslorna av frustration och maktlöshet som allt fler känner. Och de identifierar orsaken till problemen – det är den nygamla fienden, utlänningen, som än en gång hamnat i skottgluggen.

Kampen mot de här krafterna har för fackens del visat sig vara långt svårare än vad någon förutsett eller förstått. En rad högerrepresentanter i företagsråden uppträder exemplariskt på jobbet i förhållande till sina arbetskamrater samtidigt som de på sin fritid sympatiserar med AfD och Pegida, Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, i en rad politiska frågor. Genom att hålla en låg profil på jobbet blir de mycket svåra att konfrontera och utmana.

Utvecklingen har numera gått så långt att aktiva fackliga företrädare som dagligdags arbetar för att värva medlemmar till facket samtidigt agerar som organisatörer för exempelvis busstransporter till och från olika främlingsfientliga demonstrationer som arrangeras i Pegidas namn.

Varför högerpopulismen vinner så starkt gehör bland arbetare, inklusive fackföreningsmedlemmar, och aktivister har professor Klaus Dörre vid Friedrich Schiller-universitetet i Jena undersökt. Och hans enkätundersökning som fortsatt pågår visar på ett tydligt missnöje hos arbetare med den egna ställningen i samhället.

Majoriteten, det gäller unga, gamla, höger- eller vänster-sympatisörer, uppfattar sig som placerade långt ner på samhällsstegen. Och – det är återkommande i svaren – alla upplever att möjligheterna till positiv förändring är obefintliga.

Arbetare osynliga i offentligheten

Trots den goda ekonomiska utvecklingen i Tyskland uppfattas inte fördelningen av livets goda som rättvis. Många upplever dessutom fortsatt en risk för att halka nedåt på samhällsstegen. Trots en följd av år med stark arbetsmarknad och fallande arbetslöshet upplevs fortsatt riskerna som högst påtagliga.

Oron och osäkerheten skärper också motsättningarna mellan

ursprungstyskar och de många flyktingar och asylsökande som på senare år kommit till och fått en hemvist i Tyskland.

Rädslan för att förlora jobbet och tappa sin ekonomiska trygghet och känslan av att inte kunna påverka sin situation placerar utlänningen, ”den andre”, i skottgluggen. Det är hans eller hennes fel att livet inte erbjuder bättre villkor, högre löner, bättre jobb, avancemang, trygghet och så vidare.

En facklig företrädare för IG Metall beskrev eller förklarade stämningarna på arbetsplatserna så här:

”Det handlar inte bara eller främst om rädsla inför en osäker/oviss framtid. Det är snarare en blandning av många faktorer som skapar missnöje bland löntagarna. I de östra förbundsländerna, tidigare DDR, är inte en fast anställning nog för att råda bot på missnöjet. Lönerna är för låga för att medge det liv eller den standard som i det offentliga samtalet beskrivs som normalt. Många uppfattar omgivningen som ett välmående samhälle, men att de själva inte är en självklar del av detsamma. De upplever ett slags utanförskap, en skuggtillvaro som inte ger dem deras rättmätiga del av det beskrivna överflödet. Men det finns inget offentligt medvetande om att de här uppfattningarna finns och växer eller en diskussion om vad som pågår. Arbetare är helt osynliga i det offentliga samtalet.

Lägg sedan till att flyktingar eller asylsökande dyker upp och får den uppmärksamhet de här människorna själva saknar och skarpa motsättningar är ingen överraskning.

Investeringar sker, lärare anställs liksom personal för språkundervisning och olika former av arbetsträning genomförs. Många uppfattar detta som i grunden orättvist. Och just därför är det inte längre ovanligt eller ens en motsägelse att fackliga företrädare deltar aktivt i den fackliga kampen på sina arbetsplatser samtidigt som de går med i Pegidas protestmarscher riktade mot invandring eller flyktingar.”

Extrema viljeyttringar

I sina kommentarer till svaren och attityderna i undersökningarna betonar professor Klaus Dörre också den starka sociala protest som ryms i de redovisade uppfattningarna.

Vad som är slående i de intervjuades uppfattningar och inställningar är deras känsla av att inte kunna dra nytta av eller få del av det

välstånd som finns i Tyskland. Det gäller både materiellt och kulturellt.

Att svaren i professor Klaus Dörres intervjuundersökningar understundom är råa för att inte säga chockerande fräna är därför inte överraskande. Så här formulerar sig till exempel en representant för ett företagsråd när det gäller inställningen till asylsökande och flyktingar.

”De som kommer hit och integreras, passar in och underkastar sig vårt sätt att leva är ok. Men de andra som tror de kan göra vad som helst och bara håller fram handen – de måste ut.

Jag skulle därför inte ha något problem om det tidigare koncentrationslägret Buchenwald åter öppnades och taggtrådsstängsel sattes upp runt och de som ska deporteras tvingades vara där i väntan på avvisning.”

Pläderingen för att åter öppna dåtidens koncentrationsläger utgör ett extremt undantag, men är till sin inriktning inte unik. Yttringar i samma riktning förekommer i ett flertal intervjuer och visar hur vitt spridda de här uppfattningarna och motsättningarna är.

Fotnot: Citaten i texten ovan är tagna från Klaus Dörres undersökning: Arbeiterbewegung von rechts? Motive und Grenzen einer imaginären Revolte.

Italien: Konsten att stå emot när det blåser

Italien borde vid en hastig anblick vara det fackligt sett kanske hårdast ansatta och mest drabbade landet inom EU. Alltsedan Silvio Berlusconi för snart 25 år för första gången tog över regeringsmakten har fackföreningsrörelsen kämpat i motvind.

Paradoxalt nog så har de upplevda svårigheterna och det politiska motståndet inte malt ner eller allvarligt försvagat de tre fackliga centralorganisationerna CGIL, CISL och UIL.

Tvärtom.

Mot alla odds har den fackliga trion behållit sina medlemmar, ja till och med ökat marginellt. Tillsammans med katolska kyrkan kan därför facket sägas utgöra en av de verkligt tunga institutionerna eller grundpelarna i Italien.

Var femte italienare är i dag medlem i en fackförening. Sammanlagt räknar de tre centralorganisationerna CGIL, CISL och UIL 12 miljoner medlemmar av Italiens totalt 60 miljoner invånare.

”Visst blåser det motvind, men siffrorna berättar om hur stark ställningen är för facket i det italienska samhället”, enligt Salvo Leonardi, forskare vid IRES, Istituto di Ricerche Economiche e Sociali, ett forskningsinstitut nära knutet till CGIL.

Pensionärer är ryggraden

Att ungefär hälften av de registrerade medlemmarna är pensionärer döljer till en del de svårigheter med medlemsrekrytering som också de italienska facken upplever. Men faktum kvarstår – medan fackliga organisationer runt om i Europa har förlorat i styrka har de italienska facken klarat utmaningarna och till och med växt.

Som i andra länder, sannolikt i än högre grad, har italienska fackföreningar upplevt svåra förluster av politiska vänner under de senaste decennierna.

De italienska politiska partier som under efterkrigstiden dominerat regeringsbildningar vid 66 tillfällen är numera historia. De är helt enkelt raderade från den politiska kartan. I flera fall är korruption, maktmissbruk och andra oegentligheter viktiga förklaringar till den smått revolutionära omdaning av det politiska livet i Italien.

Av kristdemokrater, socialister och kommunister finns snart inte

ett spår. I stället finns Silvio Berlusconis skapelse Forza Italia, Beppe Grillos Femstjärnerörelse och det tidigare regionala partiet Lega Nord, i dag enbart Lega, under Matteo Salvini.

Resterna av den italienska vänstern eller mitten finns i dag samlad i PD, Partito Democratico. Partiet är en sammanslagning av Democratici di Sinistra, vänsterdemokraterna, och kristdemokratis- ka Democrazia è Libertà, kallad Prästkragen.

Sedan 1994 har fackföreningarna och deras medlemmar i huvudsak upplevt regeringar som på olika sätt försökt förändra villkoren på arbetsmarknaden, höja pensionsåldern, sänka pensionerna och ändra lagstiftningen kring anställningsformer och reglerna för inhyrning av arbetskraft och förändra den arbetsrättsliga lagstiftningen.

Inga politiska vänner

Några inflytelserika politiska vänner har facken inte haft att luta sig emot. Tvärtom. Också de så kallade ”politiska vännerna” har vid flera tillfällen stött politiska förslag som utmanat flera av fackens tidigare vunna framgångar.

Som ett exempel på hur tuffa motsättningarna varit mellan politiken och fackföreningsrörelsen kan Legas agerande under 1990-talet nämnas. Då under namnet Lega Nord gjordes flera försök att skapa egna partianknutna fackföreningar. Avsikten var att ta upp kampen med de etablerade facken och det uttalade målet var att skapa ett norditalienskt självstyre, bortom huvudstaden Roms inflytande.

Som ett led i den strävan uppmanades fackföreningsmedlemmar att i protest mot den rådande ordningen bränna sina medlemskort på ett slags offentliga bål. Att den uppmaningen ledde till hårda konfrontationer var ingen överraskning. Och motståndet från de etablerade fackliga organisationerna var så starkt att Legas planer aldrig förverkligades.

Parallellt med de politiska utmaningarna har de italienska facken dessutom under mer än tio år levt i skuggan av finanskrisen och

Som i andra länder har italienska fackföreningar upplevt svåra förluster av politiska vänner under de senaste decennierna.

Italiens återkommande ekonomiska bekymmer (oavsett regeringskonstellation).

Att upprätthålla en väl etablerad ordning på arbetsmarknaden och förhandla enligt de regler som parterna kommit överens om har visat sig vara mycket besvärligt.

Politiken, oftast i form av Berlusconiledde regeringar, har outhärligen intervenerat i partsangelägenheter och försökt ändra regelverket i strid med parternas framförhandlade kompromisser.

Det har handlat om att öka andelen visstidsanställda och deltidsanställda, men också att skapa möjligheter för företag att kunna avvika från det nationella kollektivavtalet. Förebilden är de öppningsklausuler som infördes i flera tyska löneavtal för tiotalet år sedan.

I de flesta fallen har konfrontationerna med de fackliga organisationerna lett till att politiken ändrat delar i de presenterade förslagen. Men de har ändå genomförts.

Kampen vitaliserar facken

Till skillnad från en rad andra länder har de politiska utmaningarna, till exempel sammandrabbningen med Lega och konfrontationerna med Berlusconis Forza Italia, på intet sätt lett till facklig resignation och utplåning, snarare till motsatsen.

Omfattande mobilisering av medlemmar och generalstrejk har vid flera tillfällen fått ut miljoner medlemmar på gatorna och på det sättet effektivt stoppat politiska förslag.

Konfrontationerna med politiken har dessutom haft effekt på medlemsrekryteringen. Många som tidigare inte varit medlemmar har upptäckt kraften i organisationerna och valt att bli medlemmar.

Men framgångarna kan inte helt dölja utmaningarna eller de svårigheter som också de italienska facken stått och står inför. Att organisera de unga och de som befinner sig i utkanten av arbetsmarknaden med svaga band till densamma.

Den pågående omstruktureringen av den italienska ekonomin har visat sig svår att förena med hög facklig anslutning. I små verksamheter saknas facklig tradition och medlemsrekrytering är därför både tidskrävande och en tuff utmaning. Inte minst på grund av att den underförstådda, men tydliga, signalen till de anställda är att hålla sig borta från facket.

Vid sidan av de mer traditionella svårigheterna att rekrytera medlemmar har de italienska facken under de senaste åren utkämpat en helt annan strid. Det har handlat om försvaret av mänskliga rättigheter, kamp mot det eskalerande våldet och kamp mot den främlingsfientliga propaganda som riktats mot flyktingar och asylsökande.

Jordmånen för den allt hårdare tonen (ibland öppet våld) riktad mot migranter har blivit allt gynnsammare i takt med den kraftiga flyktingströmmen över Medelhavet och den ekonomiska stagnationen i Italien.

Under de senaste fem åren har över 600 000 flyktingar kommit över Medelhavet, och nära nog samtliga är kvar i Italien eftersom intresset från övriga EU-länder för att ta emot flyktingar och avlasta Italien är mycket begränsat. Motsvarande utsatta position och bekymmer har också Grekland upplevt.

Just ointresset från EU:s sida har inrikespolitiskt gynnat Lega som numera har både EU-motstånd och repatriering av flyktingar högt på sin agenda.

Med en arbetslöshet som hösten 2019 fortsatt är nära 10 procent och en ungdomsarbetslöshet i Italien som är bland EU:s högsta (27 procent) växer missnöjet. Och Legas erbjudna enkla lösningar på komplexa samhällsproblem framstår som attraktiva för allt fler väljare, inte minst bland arbetare.

Ny regering – ny möjlighet

Att peka ut flyktingarna som orsaken till (nästan) alla problem har fått fäste i det italienska samhället. Inte minst sedan Lega i regeringsställning underblåst de motsättningar som finns i landet.

Att regeringskoalitionen mellan Lega och M5S (Movimento Cinque Stelle), Femstjärnerörelsen, sprack under 2019 var främst en följd av en djärv chansning från Legas ledare, Matteo Salvini. Vetskapen om hans starka stöd i väljaropinionen gjorde att partiet satsade allt på ett kort – spräckt regeringssamarbete och nyval.

De flesta bedömare såg Lega som den sannolika vinnaren och ett valresultat på 35 till 40 procent av rösterna bedömdes vara inom räckhåll. Men chansningen gick som bekant inte hem och bland dem som andades ut fanns fackföreningsrörelsen.

De fruktade på allvar en regering med Matteo Salvini som ensam herre på täppan och en rad tuffa förslag som skulle ändra maktförhållanden på den italienska arbetsmarknaden.

Lättnaden var därför stor när nyvalet uteblev och en ny koalition med PD, Partito Democratico, och M5S, Femstjärnerörelsen, hösten 2019 formade Italiens 67:e regering sedan andra världskrigets slut.

Men slaget om de italienska väljarna är definitivt inte över. Stödet för Lega är i opinionsundersökningarna fortsatt mycket starkt och en återkomst för Matteo Salvini och Lega som en framtida politisk vinnare och premiärminister är inte osannolik.

Insikten om att kampen fortsätter är djup hos de italienska fackföreningarna, men den nybildade regeringen har alldeles tydligt skapat ett visst andrum i den eviga kraftmätningen mellan partsystemet och politiken.

Om det räcker för att använda krafterna till mer av organisering, också av grupper som i dag helt saknar kontakt med facken (ofta migranter och unga) eller har lös anknytning till arbetsmarknaden genom tidsbegränsade kontrakt eller ofrivilligt deltidsarbete återstår att se. Men att möjligheterna finns just nu, när de politiska hoten är begränsade, är uppenbart.

Österrike: Med högerpopulister i regeringen

Situationen i de två dominerande medlemmarna inom EU och ETUC, (Tyskland och Italien) är alls inte unik. Utvecklingen är inte ljusare eller mer optimistisk i övriga medlemsländer. Samma mönster av facklig försvagning, förlust av politiska vänner, allt mindre av vänsterpolitik och växande stöd bland arbetare för högerpopulister går att iakttä så gott som överallt.

Ett illustrativt exempel på svårigheterna, men mindre uppmärksammat än utvecklingen i de större länderna, är Österrike, geografiskt inklämt mellan Italien och Tyskland.

Precis som fackföreningarna i Italien och Tyskland har de österrikiska motsvarigheterna under snart ett kvarts sekel upplevt dramatiska svängningar inom politiken och kraftigt sjunkande organisationsgrad i de fackliga organisationerna.

Utvecklingen har i sin tur lett till förändringar av den korporativism som varit och fortfarande är utmärkande för Österrike och landets konsensuspolitik.

Vid sidan av Forza Italia under Silvio Berlusconi var etablerandet eller snarare förändringen av österrikiska FPÖ på 1990-talet ett både tydligt och tidigt exempel på vartåt politiken var på väg. Under Jörg Haiders ledning förvandlades FPÖ då från ett relativt sett marginellt parti till ett högerpopulistiskt antietablissemangsparti med en politik där uttalat motstånd mot flyktingar och arbetskraftsinvandrare var det viktigaste.

Den österrikiska modellen hotas

Den radikala omsvängningen av politiken har sedan dess bildat skola eller åtminstone fått liknande efterföljare över snart sagt hela den europeiska kontinenten. Och gensvaret har över lag varit mycket starkt, inte minst bland arbetare. Det gäller också fackföreningsmedlemmar.

Det unika och karaktäristiska systemet för beslutsfattande som kännetecknat Österrike där staten, facken och företagen förhandlat om både kollektivavtal och politiska förändringar hamnade under press när FPÖ växte i styrka.

Det snabbväxande FPÖ beskrev snabbt systemet som en

slags elitistisk församling, en onödig byråkrati, som snarast borde avskaffas till förmån för marknaden.

Facken inom ÖGB, den österrikiska motsvarigheten till LO, tvingades snabbt in i en försvarsstrid med det uttalade målet att försvara den existerande modellen.

Och även om det korporativa systemet med arbetskamrarna och näringslivskamrarna överlevde den första 1990-talsattacken fortsatte attackerna i takt med att de politiska maktförhållandena förändrades.

De tidigare statsbärande partierna ÖVP, kristdemokraterna, och socialdemokraterna i SPÖ var inte längre de givna koalitionspartierna. FPÖ:s framgångar gjorde att det fanns en klar borgerlig majoritet om och när ÖVP och FPÖ samarbetade.

De alltmer marginaliserade socialdemokraterna, SPÖ, hamnade i en besvärlig situation – utan koalitionskamrater och med ett sviktande röststöd. Tuffa utmaningar gällde också för facken inom ÖGB, österrikiska LO, som nu helt saknade politiska vänner med makt och inflytande.

*Utförsbacken när
det gällde facklig
organisations-
grad lutade allt
brantare.*

På ruinens brant

Att ÖGB dessutom på egen hand lyckades rasera stora delar av sitt förtroendekapital genom den beryktade bankskandalen där fackets bank, BAWAG, (ÖGB var majoritetsägare i banken fram till 2006) spekulerade bort flera miljarder. Politiska och fackliga kampanjer riktade mot spekulationsekonomin saknade i fortsättningen all trovärdighet. Situationen var så allvarlig för ÖGB att organisationen, enligt sin dåvarande ordförande Rudolf Hundstorfer, var en hårsman från ekonomisk kollaps.

Utförsbacken när det gällde facklig organisationsgrad lutade allt brantare. Det sviktande medlemsstödet försvagade också facket inom det existerande korporativa systemet där både politiska beslut och kollektivavtal kompromissas fram.

Någon snabb återhämtning för facken har sedan de här

mardrömsåren inte kunnat iakttas även om anseendet har förbättrats och organisationsgraden inte har försämrats lika snabbt som tidigare.

Med en mer traditionell regeringskoalition mellan kristdemokrater och socialdemokrater har fackföreningsrörelsen fått draghjälp. Mellan åren 2007 och 2016 återvann därför facket en del av sin forna ställning och styrka.

Stödet för FPÖ har dock inte minskat även om partiet inte befunnit sig i regeringsställning. Och upprördheten är inte längre särskilt stor eller högljudd när högerpopulisterna når politiska framgångar.

Största möjliga tystnad

En jämförelse av de inhemska och internationella reaktionerna år 2000 och 2016 visar mycket tydligt vad som hänt. År 2000 bildade ÖVP och FPÖ för första gången regering tillsammans. Med Jörg Haider i spetsen hade högerpopulisterna för första gången någonsin i ett EU-land nått regeringstaburetterna. Protesterna från omvärlden var både högljudda och skarpa. Inom EU och medlemsländerna övervägdes sanktioner mot Österrike och förbindelserna med alpslandet graderades ner från flera håll.

När samma politiska konstellation, ÖVP–FPÖ, bildade en ny koalitionsregering i Wien 2016/2017 rädde största möjliga tystnad inom EU och bland medlemsländerna. Inga protester hördes över huvud taget.

Stödet för FPÖ bland arbetare hade växt stadigt under det gångna decenniet då socialdemokrater och kristdemokrater styrt Österrike och bidrog starkt till det politiska maktskiftet.

I valet till det österrikiska parlamentet röstade 59 procent av arbetarna på FPÖ medan 19 procent röstade på socialdemokraterna. Den politiska omsvängningen i arbetarklassen var med andra ord total.

Hur mycket av politiken som skulle drabba eller ha sin udd riktad mot förhållanden på arbetsmarknaden var svårt att avgöra på förhand. Men starten på det högerinriktade regeringssamarbetet har ägnat frågor som rör arbetsmarknaden ett betydande intresse.

Det gäller inte minst frågan om arbetstid som av och till varit het i Österrike. Det har handlat om arbetstidsförkortning från fackligt håll och arbetsgivarönskemål om möjligheter att variera normalarbetstid och därmed kunna undvika att betala övertidsersättning.

Regeringen valde att lyssna på arbetsgivarna och beslöt under 2018 göra det möjligt med 12 timmars arbetsdag eller 60 timmar i veckan utan övertidsersättning.

För facken blev lagstiftningen ytterligare ett tecken på hur marginaliserad fackföreningsrörelsen blivit och hur skört det korporativa systemet är.

För ÖGB är situationen i dag pressad. Medlemsantalet som 1970 var 62,8 procent är nu nere i 27 procent (2017) med en fortsatt trend pekande svagt nedåt.

Några inflytelserika politiska vänner finns inte längre kvar. Och den korporativa modellen med gemensamt beslutsfattande tillsammans med arbetsgivare och regering är starkt utmanad, kanske rent av på upphällningen.

Sverige: Det som inte kan hända har redan hänt

Tanken på att svenska fackföreningar skulle europeiseras i mening- en fallande organisationsgrad och minskat inflytande fanns under decennier (andra halvan av 1900-talet) inte på kartan. Det var helt enkelt en omöjlig tanke.

I Sverige var alla, eller nästan alla, med i en fackförening. Att stå utanför och ändå dra nytta av fackligt framförhandlade avtal och villkor uppfattades som svekfullt och osolidariskt. Grupptrcket kan därför beskrivas som mycket starkt.

Kanske var emellertid den skyhöga organisationsgraden (mellan 85 och 90 procent av alla löntagare var med) en viktig förklaring till den utförlöpa som drabbade samma stolta rörelse. Det som inte kunde hända – det hände.

Med fackföreningar som decennium efter decennium uppfört sig som självspelande pianon följer närmast axiomatiskt en känsla av mättnad eller ofelbarhet. De som är organisationens kärna och ytterst ansvariga för att varje fackförening är välorganiserad och numerärt stark och har aktiva medlemmar berusas eller kanske rättare sagt slöar till av framgången.

Vägen utför togs därför till en början inte på särskilt stort allvar. Smärre medlemsförluster registrerades och förklarades med strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Till en del var det också en korrekt beskrivning.

Men det var inte hela sanningen.

Långsamt skedde en slags värderingsförskjutning hos de nya på arbetsmarknaden. Det var inte längre en självklarhet att gå med i facket. Nu krävdes därför intensivt organisatoriskt arbete om medlemstalen skulle hållas intakta. Den nödvändiga offensiven lät emellertid vänta på sig.

Kampanjer riktades mot facket, dess koppling till eller samarbete med det socialdemokratiska partiet genom facklig-politisk samverkan ifrågasattes och skickligt orkestrerade kampanjer om betydelsen av det individuella framför det kollektiva hade också effekt.

TCO och Saco behåller medlemmarna

Facket ignorerade alternativt feltolkade signalerna av den pågående förändringen. Under lång tid sågs färre medlemmar enbart eller främst som hack i en evig framgångskurva. Det uppfattades inte som ett varaktigt hot mot fackets urstarka ställning.

I omvärlden upplevde fackliga organisationer samma eller liknande utvecklingar. Anställda blev mer och mer svårorganiserade, till en del på grund av strukturella förändringar (en växande tjänstesektor med fler och små företag) och fler och fler visstidsanställda som var svårare att organisera. Men en ofta förbisedd förklaring var också den värderingsförskjutning som ägde rum.

Överallt, inklusive i Sverige, flyttade samtidigt den tidigare vänsterpolitiken högerut, mot den politiska mitten, och det historiska sambandet och samarbetet mellan fack och vänsterpolitiska partier försvagades.

Den gradvisa försvagningen av de svenska fackföreningarna, i huvudsak LO-förbunden, späddes på av interna stridigheter orsakade av olika uppfattningar om hur lönebildningen ska formas och inriktas inom ramen för samarbetet inom federationen.

Med den borgerliga valsegern 2006 när Alliansen kom till makten förändrades tempot i den fackliga försvagningen. Takten gick från långsam och gradvis till blixtsnabb och brant.

Det främsta skälet var förändringen av arbetslöshetskassorna. Det blev snabbt dyrt att vara med i a-kassan och massavhoppet blev en realitet. Flera hundratusen försvann under ett drygt år. Dräneringen drabbade också fackföreningarna som förlorade cirka en kvarts miljon medlemmar under två år. Merparten av medlemsförlusterna drabbade LO-förbunden.

Och nu var det inte längre någon som såg på siffrorna med upphöjt lugn eller trodde att det handlade om tillfälligheter eller hack i framgångskurvan. Det krävdes omfattande insatser för att vända utvecklingen.

Gemensamma planer eller agerande lyste emellertid fortsatt med sin frånvaro. Enstaka förbund lyckades mobilisera och bromsa upp medlemsförlusterna, men långt ifrån alla.

*Anställda blev
mer och mer
svårorganiserade.*

Bäst lyckades tjänstemän och akademiker som relativt snabbt bromsade medlemsfallet och vände det till sin motsats. I dag är därför tjänstemän inom TCO och akademiker inom Saco fackligt organiserade i långt högre utsträckning än arbetarna inom de olika LO-förbunden.

Det är i dag uppenbart att arbetare är betydligt mer svårorganiserade än högre utbildade tjänstemän och akademiker. En förklaring är sannolikt de numera så vanligt förekommande tidsbegränsade anställningarna som är vanligast bland just arbetare.

Skillnaderna i organisationsgrad är emellertid mycket stora mellan de olika arbetarfackförbunden. Betydande skillnader är det också mellan olika sektorer på arbetsmarknaden. Flest fackliga medlemmar har förbunden inom den offentliga sektorn medan bottennoteringarna finns hos facken verksamma inom den privata tjänstesektorn. Hotell- och restaurangfacket är det tydligaste exemplet på låg organisationsgrad.

Enligt professor Anders Kjellberg, Lunds universitet, är organisationsgraden i dag 60 procent för LO medan tjänstemännen når drygt 70 procent. Sammantaget är i dag 68 procent av samtliga löntagare med i en fackförening. För 25 år sedan var motsvarande siffra runt 85 procent.

Politiken blandar sig i

En viktig förklaring till medlemsförlusterna är också att det breda arbetet med att organisera människor på arbetsmarknaden legat nere i så många år att det saknas kunskap om hur unga nytilträdande på arbetsmarknaden ska övertygas om vikten av att vara med.

Till de redan listade svårigheterna eller utmaningarna ska också läggas det växande politiska intresset för att blanda sig i det som traditionellt varit och är parternas ansvar.

Det har gällt allt från de ovan nämnda förändringarna av avgifterna till a-kassan till införandet av anställningsformen allmän visstid, AVA, särskilda löneökningar till lärarkåren och förändringar av den arbetsrättsliga lagstiftningen och konflikträtten.

Facken har oupphörligen tvingats till försvarsstrider i de här frågorna, men den verkliga mobiliseringen och skarpa protesterna i form av demonstrationer och strejker har inte syns till.

Ibland har facket därför framstått som en papperstiger som låter mest, men som i grunden är ofarlig. Det finns helt enkelt inget riktigt allvar i protesterna.

Att det i sin tur speglar motsättningar inom fackföreningsrörelsen är uppenbart. Och splittringen innebär att politiken kan fortsätta som om ingenting hänt.

Den politiska inblandningen och interna splittringen är en del av problemet också när det gäller att attrahera nytillträdande på arbetsmarknaden. Bilden av en kraftfull kamporganisation redo att framgångsrikt försvara, alternativt ta strid för, löntagarnas väl och ve blir mindre trovärdig.

Kraftgången för facken vad gäller medlemsutveckling de senaste decennierna kan och måste därför förklaras eller betraktas på flera olika sätt. Men effekten är ensartad och mycket tydlig – en mindre fackföreningsrörelse med ett allt svagare självförtroende.

Att den tidigare självklara politiska bundsförvanten, socialdemokratin, allvarligt försvagats är ytterligare en besvärande omständighet för facken.

Närheten till s inget trumfkort

Det tidigare trumfkortet, facklig-politisk samverkan, levererar allt sämre resultat och ibland inget resultat alls. Internt inom fackföreningsrörelsen blir det föga överraskande allt svårare att försvara och förklara samarbetet. Inte minst problematiskt blir det i takt med det vikande stödet för socialdemokratin bland de egna medlemmarna. I snabb takt och betydande omfattning väljer fackföreningsmedlemmar inom LO numera att stödja SD, Sverigedemokraterna.

För fackföreningsrörelsen är den utvecklingen problematisk på flera sätt. Dels innebär SD-stödet bland medlemmarna att fackföreningsrörelsens eget agerande för att minimera SD-stödet misslyckats. Ambitionen har alltid varit att skapa största möjliga politiska stöd för socialdemokratin. Men siffrorna över väljarstödet utveckling talar sitt tydliga språk. Stödet krymper oavbrutet. Hösten 2019 var Sverigedemokraterna för första gången någonsin det största partiet bland LO:s manliga medlemmar.

Vilken betydelse den här politiska spänningen och splittringen inom facken har för den gemensamma slagstyrkan och förmågan

att rekrytera och hålla organisationsgraden uppe är svårt att avgöra.

Men det stärker under alla omständigheter inte facket, varken i rekryteringsarbetet, som förhandlingspart, som röst i samhällsdebatten eller som politisk påtryckare.

Varningssignaler, tydliga tecken på vart utvecklingen varit på väg, har dessutom funnits under lång tid, men inte tagits på tillräckligt stort allvar. Den lomhårdheten gäller både den fackliga och den politiska ledningen inom arbetarrörelsen.

Splittring och osäker framtid

I Sverige som i andra länder förstärker den här utvecklingen den redan påtagliga oron inför framtiden. Och med oron växer också ilskan mot dem som inte lyssnar eller tar varningarna på allvar och i handling visar sin avsikt att försöka lösa problemen. Att inte bli lyssnad på är en perfekt grogrund för missnöje och en känsla av att det handlar om vi mot dem.

En snabbtitt i omvärlden förstärker bilden av en facklig rörelse i jakt på en tydlig och oomstridd väg att beträda som ökar dess attraktionskraft och underlättar nyrekrytering, återger facket en stark röst i det offentliga samtalet och påverkar politiken.

Perioden sent 1990-tal fram till i dag rymmer en paradox värd att uppmärksamma och fundera över. Det handlar om hur facken, om än försvagade av lägre organisationsgrad, hanterat sitt kärnuppdrag – lönebildningen.

Och resultatet är närmast obeskrivligt starkt. Under drygt 20 år har lönerna reellt stigit med nära 60 procent medan stora delar av omvärlden reallönemässigt mest stått och stampat.

Ett starkare försäljningsargument för att organisera nytilträdande på arbetsmarknaden är svårt att tänka sig. Men lika fullt berättar siffrorna en annan historia.

Intresset för att bli medlem är svagare än tidigare trots rekordartade reallöneökningar år ut och år in. Endast under ett år av de senaste 22 har reallönerna minskat och den gången mycket marginellt. I övrigt har det varit uppåt, uppåt och uppåt.

På väg in i en ny avtalsrörelse vintern/våren 2020 är fackföreningsrörelsen splittrad och därmed försvagad. I vilken utsträckning

det kommer att gå att utläsa i avtalsresultatet återstår att se. Lika öppen är frågan om det lockar fler att vilja vara med eller om trenden med fallande organisationsgrad fortsätter.

Hur stödet för SD fortsätter att utvecklas bland fackliga medlemmar de kommande åren vet naturligtvis ingen. Men trenden är mycket tydlig – SD växer och S krymper.

Polen: Facket hand i hand med högerpopulister

Samhällsförändringar i Polen var under lång tid synonymt med insatser från fackliga företrädare. Så är det inte längre. Facket är i dag kraftigt försvagat och dränerat på medlemmar.

De som nu håller i taktpinnen när Polen förändras är inte radikala fackföreningsföreträdare utan det högernationalistiska partiet, Lag och rättvisa, PiS.

Polen, som är EU:s sjätte folkrikaste land med 38 miljoner invånare, beskrivs ofta som delat. Den konservativa landsbygden finns i östra delen och den vänsterliberala i den västra.

Det är också ett land där kollektivavtalsförhandlingar och kanske också trepartssamarbete för en sista vacklande tillvaro, enligt Jan Czarzasty, expert på partsrelationer och forskare vid Warsaw School of Economics.

Den fackliga organisationsgraden är låg. Cirka 12 procent, eller knappt 600 000, är medlemmar, fördelade på de tre huvudorganisationerna Solidarność, OPZZ och FZZ. Kollektivavtalsäckningen är också låg, drygt 14 procent. Det finns inte någon tradition att träffa kollektivavtal. Många polska arbetsgivare anser också att kollektivavtal riskerar att försämra deras konkurrenskraft och säger därför blankt nej.

Utländska företag, som har fungerande relationer och avtal med facken i sina hemländer, visar också ointresse för samarbete med fack och att träffa avtal när de etablerar sig i Polen.

Trepartssamarbetet är nedlagt

Det har gjorts några försök att få liv i ett trepartssamarbete, men hittills har försöken misslyckats. Den bild som forskare tecknar i olika rapporter är helt enkelt att facket är kraftigt försvagat och att den sittande högerradikala regeringen tagit över många av fackets frågor och på så sätt ytterligare försvagat facken.

Under 1980-talet var situationen minst sagt annorlunda. Alla talade då om den fackliga rörelsen i Polen som något hoppfullt och inspirerande. Det var fackförbundet Solidarność, eller Solidaritet som det kallas på svenska, som till allas förvåning och uppskattning trotsade den kommunistiska regimen. Strejkerna vid varvet i Gdańsk

1980 är facklig nutidshistoria och legendariska framgångar.

Resultatet blev, till slut, att regimen tvingades gå med på fria val för första gången på 45 år – ett val som Solidaritet vann. Förändringar var möjliga.

Händelserna i Polen ansågs avgörande för frigörelsen i hela Östeuropa. De var de första tecknen. Några månader efter valet i Polen föll så Berlinmuren och året därpå, 1990, återförenades Tyskland.

När kommunistregimen röstades bort inleddes Polens omvandling till ett demokratiskt samhälle. Omfattande politiska och ekonomiska förändringar genomfördes. Utländska företag och investerare välkomnades och statliga företag privatiserades.

En uttalad marknadsekonomi infördes, eller en chockterapi som Magdalena Bernaciak beskriver det. Hon är assisterande professor vid institutionen för europeisk politik vid amerikanska universitetet i Sofia.

Effekterna av de vidtagna åtgärderna var eller blev dramatiska. Statliga företag gick i konkurs när bidragen upphörde, arbetslösheten steg och tillväxten sjönk.

Besparingar var nödvändiga tillsammans med omfattande omstruktureringar av näringslivet. Det ledde till neddragningar och omorganisationer, något som facken bejakade eftersom en stark ekonomi prioriterades.

Många var dock missnöjda med de politiska förändringar som genomfördes. Och som ett tecken på missnöjet bytte Polen regering vid varje val.

Facken var i slutet av 1980-talet som starkast, men i samband med övergången till demokrati försvann de statliga företagen (där facken var som starkast) och därmed också medlemmarna.

Facket hårt pressat

Trots flera omfattande rekryteringskampanjer förlorade de polska fackföreningarna 61 procent av sina medlemmar mellan 1990 och 2010.

Den mest omvälvande förändringen i det nutida Polen dateras till 2005 då det ärkekonserverativa och kristna partiet Lag och rättvisa,

*Händelserna
i Polen ansågs
avgörande för
frigörelsen i hela
Östeuropa.*

PiS, vann valet med knapp marginal. Målet för partiet var tydligt. Alla rester från kommunisttiden skulle bort och Polens nationella intressen skulle betonas. Men PiS tilltänkta storstädning av Polen kom av sig efter två år då partiet förlorade valet och Medborgarplattformen tog över regeringsansvaret.

Den nya regeringen hann inte med mycket innan finanskrisen drabbade Polen 2008. Jämfört med många andra länder klarade sig dock landet förhållandevis bra. Polen var till exempel ett av få länder som inte drabbades av recession. Ändå innebar krisen stora påfrestningar på den statliga budgeten när arbetslösheten steg och tillväxten försämrades.

Besparingar ansågs nödvändiga och bland annat föreslogs att pensionsåldern skulle höjas till 67 år och att pensionssystemet skulle ändras.

Under krisen försökte facken påverka politiken genom dialog med regeringen. Fack och arbetsgivare lämnade också gemensamma förslag till vilka förändringar de ville genomföra på egen hand för att hantera krisen.

Förslagen togs emot positivt av regeringen, som ändå i slutändan struntade i dem. Samtidigt gav regeringen utåt sken av att trepartsdialogen fungerade och att parterna hade inflytande i krisbekämpningen, konstaterar Magdalena Bernaciak.

När det var dags för val 2011 blev regeringen omvald – något som inte hänt sedan 1989. Val hade fram till dess alltid inneburit att en ny regering tillträdde. Men inte den här gången. Och när regeringen var omvald blev det ännu tydligare att den struntade i att konsultera parterna och facken.

Regeringens agerande ledde till djup facklig besvikelse som i sin tur innebar att facken sökte sig bort från försöken att skapa dialog med regeringen.

I stället blev de tre fackliga centralorganisationerna eniga för första gången på länge och bestämde sig att genomföra gemensamma aktioner. Många strejker och protester mellan 2010 och 2013 var ett resultat av det samarbetet.

I september 2013 gick de tre fackliga centralorganisationerna samman i en kampanj med mottot ”Sluta ignorera folket” och fick 100 000 att demonstrera i Warszawa.

Missnöjet med regeringens politik fortsatte. De förändringar som genomförts ansågs ha drabbat olika grupper olika. Den starka tillväxten hade till exempel inte kommit alla till del. Dessutom hade de otrygga jobben ökat och Solidaritet arrangerade till exempel en kampanj som kallades ”Stop the junk jobs”.

Fagra löften bröts

Under valrörelsen inför valet 2015 lovade PiS att öka den statliga styrningen av ekonomin, beskatta bankerna hårdare och stoppa privatiseringar. Ett annat löfte var att 1,2 miljoner jobb skulle skapas och att lönerna skulle öka i offentlig sektor. Löftespolitiken gick hem. PiS gjorde ett mycket bra val och fick egen majoritet i parlamentet.

Enligt Magdalena Bernaciak är en förklaring till att så många röstade på PiS att en traditionell vänsterretorik användes i valrörelsen. Partiets förslag stämde också överens med fackens krav och därför närmade sig facken politiken, från att tidigare ha tagit avstånd från regeringen, konstaterar hon.

I samband med att partiet bildade regering presenterades också en del socialt orienterade förslag. Bland annat infördes en gräns för lägstalöner och extra pengar till barnfamiljer. Men samtidigt genomfördes en rad andra förändringar som kritiserades både av oppositionen och av många utanför Polen. Försök har till exempel gjorts att ta kontroll över författningsdomstolen, och justitiedepartementet har fått kontroll över riksåklagarmyndigheten. Andra exempel är en ny medielag som infördes och som gav finansministern rätt att avskeda alla högre chefer för public service-bolagen. Underrättelsetjänsten och polisen fick också ökade befogenheter att samla uppgifter från internet.

Partiets skeptiska inställning till EU förtydligades också. Inställningen är att unionen ska decentraliseras och att kraven på likriktning är för långtgående inom EU och måste mildras. Fram till flyktingkrisen 2015 var inte invandring och flyktingar något som lyftes fram i partiet. Men sedan krisen har en kritisk inställning blivit allt tydligare.

Flyktingar och invandrare beskrivs som ett hot. Polen vägrade tillsammans med Ungern och Tjeckien också att ta emot kvotflyktingar. EU-domstolens generaladvokat har konstaterat att samtliga länder bröt mot EU-rätten när de vägrade.

Samtidigt har Polen haft en omfattande arbetskraftsinvandring för att råda bot mot den brist på arbetskraft som råder. Arbetslösheten är i dag runt 3,5 procent. En viktig förklaring till arbetskraftsinvandringen är att många polacker utvandrat – enligt uppskattningar sökte runt två miljoner polacker arbete i främst Storbritannien och Irland efter Polens inträde i EU. I dag finns cirka en miljon gästarbetare i Polen. Främst handlar det om arbetskraftsinvandrare från Ukraina.

Politiken avväpnar facken

I oktober 2019 var det dags för ett nytt val i Polen. Den här gången lovade PiS bland annat högre pensioner och sänkt skatt för unga. Det gillade väljarna och partiet ökade sin andel av rösterna från 37,5 procent i valet 2015 till 43,5 procent. Men förväntningarna inom partiet var högre ställda. En förklaring till att PiS inte fick de 50 procent man hoppats på var att vänster- och liberala oppositionen gick samman i en allians. Resultatet blev att vänstern kom in i underhuset, men det gjorde också ett parti som står till höger om PiS.

Facken har haft och har en ambivalent inställning till PiS, konstaterar de båda forskarna Magdalena Bernaciak och Jan Czarzasty. Å ena sidan uppfattas delar av den politik som partiet för ligga nära fackens krav på förändringar, å andra sidan har löften om att inkludera facken i en dialog inte infriats. Det gäller till exempel försöken att bygga upp ett nytt system för trepartssamarbete. Men samtidigt är det svårt för facken att protestera mot en politik som åtminstone delvis går deras väg.

I praktiken går det att säga att facken är fångade, anser båda. Fackens frågor har tagits över av PiS och därför är utrymmet att agera minimalt – inte minst på grund av att facken samtidigt tappat medlemmar och förlorat förhandlingsstyrka. Genom att ta frågor om sociala problem från gatorna till parlamentet har PiS avväpnat facken och minskat deras möjlighet till mobilisering.

Ungern: Nio av tio har lämnat fackföreningarna

Mellan 1990 och 2017 har antalet fackliga medlemmar minskat med 90 procent i Ungern. Bara i två andra länder i Europa är fackets ställning i dag svagare – Estland och Slovakien. Men med tanke på alla lagar som införts det senaste decenniet, med udden riktad mot facket, hade situationen kunnat vara ännu värre.

En högerextrem regering som stiftar antidemokratiska lagar, sätter upp taggtråd för att förhindra flyktingar att komma in i landet och vägrar ta emot kvotflyktingar.

Det är något förenklat den bild som tecknas av Ungern i svensk och europeisk media. Mindre uppmärksammat är hur de ungerska fackföreningarna påverkats av det som hänt sedan början av 1990-talet.

Som så många andra fackliga organisationer i det tidigare öst-blocket uppfattades den ungerska fackföreningsrörelsen som gårdagens maktbaser när muren föll och Östeuropa förvandlades. Att priset därför blev högt för de fackliga organisationerna var ingen överraskning.

I början av 1990-talet var runt 3,4 miljoner medlemmar i facket. Några år senare, 1998, hade antalet mer än halverats och var 1,4 miljoner. Därefter har de fackliga organisationerna fortsatt att krympa. Vid millennieskiftet fanns det runt 800 000 medlemmar och organisationsgraden var drygt 20 procent.

Oavsett regering fortsatte försvagningen av facket under det nya millenniet och processen förstärktes i och med det politiska maktskiftet 2010 då högnationalistiska Fidesz vann valet.

Hur många som i dag är medlemmar i fackliga organisationer råder det viss osäkerhet kring, men sannolikt handlar det om cirka 350 000. Det betyder att organisationsgraden nu är runt 8 procent – fördelade på fem olika centralorganisationer – LIGA, MOSz, MASZSZ, SZEF och ÉSZT.

Facket en papperstiger

Hur försvagat facket är blev uppenbart när Fidesz partiledare, Viktor Orbán, hösten 2018 presenterade förslag som direkt påverkade löntagarna i Ungern.

Som ett sätt att råda bot på den ökande bristen på arbetskraft skulle arbetsgivarnas möjligheter att ta ut övertid öka. Det innebär att arbetsgivare kan begära att anställda jobbar upp till 400 timmar övertid om året.

Motståndarna kallade lagen för en ”slavlag” och arrangerade protester. Omfattande protester utlovades – men blev inte av. Och skälet, enligt András Tóth, senior forskare vid Institute for Political Science i Budapest, var att facken inte var eniga och helt enkelt saknade tillräcklig kraft för att få till den här typen av aktioner.

”En stor flopp”, är hans kortfattade sammanfattning av fackens försök till aktion. Protesterna ledde inte till någonting och parlamentet antog lagen.

Med allt färre medlemmar har också fackens ekonomi försämrats påtagligt. Tidigare förbunds kontor har sålts för att få in pengar och personal har sagts upp. Fackens organisationskontor sköts nu av betydligt färre anställda. Det finns varken resurser eller tid att genomföra egna utredningar eller skriva motförslag på politiska förslag. Därmed finns det heller ingen möjlighet att visa på alternativ till regeringens förslag.

György Károly, internationell sekreterare för den fackliga centralorganisationen MSOSZ, kallar i en artikel i tidningen *Arbetet* det ungerska parlamentet för en röstningsmaskin åt regeringen. Det som pågår är en välplanerad nedmontering av arbetares rättigheter, konstaterar han.

Inget vet hur det går till

Ett annat problem är att facken har liten eller ingen erfarenhet av att organisera medlemmar, hävdar Imre Szabó, forskare vid statsvetenskapliga institutionen vid universitetet i Budapest. Det är ett arv från kommunisttiden då i princip alla var medlemmar. Fackena litar fortfarande på att det finns institutionella ramar där de ges möjlighet att påverka, hävdar han.

Officiellt sker det dock inte något samarbete mellan olika organisationer och politiska partier. Men facken har lärt sig att informella

Med allt färre medlemmar har också fackens ekonomi försämrats påtagligt.

kontakter är viktiga för att skapa möjligheter att påverka politiken.

Samtidigt vet de fackliga företrädarna, som oftare än sina medlemmar röstar vänster, att det gäller att vara försiktig med hur budskap formuleras. Legitimiteten för vänstern är mycket svag också i de fackliga leden. Därför måste det fackliga budskapet ligga i den politiska mitten.

Hur ska då den politiska utvecklingen i Ungern förklaras? Två avgörande händelser lyfts fram. Den ena är hur finanskrisen påverkade landet och det andra är flyktingkrisen. Båda har haft avgörande inverkan på hur politiken utvecklats.

Redan några år innan den globala finanskrisen drabbade västvärlden fanns det tydliga tecken på att Ungerns politiska karta var på väg att ritas om. Vid valet 2006 var det första gången som en regering blev omvald sedan kommunismens fall. Tidigare hade regeringar kommit och gått efter varje mandatperiod.

Nu fick en koalition med Socialistpartiet och Fridemokraterna förnyat förtroende, mycket på grund av löftet om att fortsätta genomföra välfärdsreformer och utveckla ekonomin.

Men förtroendet och stödet tog snabbt slut när det visade sig att premiärministern hade mörkat om vilka besparingar som väntade. När det uppdagades utbröt våldsamma protester och en av dem som krävde regeringens avgång var Fidesz partiledare, Viktor Orbán. Men regeringen satt kvar trots de häftiga protesterna.

Några år senare slog finanskrisen mot den industrialiserade världen och drabbade Ungern hårt. Landet tvingades att ta stora stödlån för att undvika ekonomiskt sammanbrott. Motkravet var att minska budgetunderskottet och nya besparingsåtgärder infördes. Arbetslösheten steg snabbt till 10–11 procent.

Det redan bristfälliga stödet för regeringen rasade och när det var dags för val, 2010, krossade högnationalistiska Fidesz allt motstånd och vann en överlägsen seger.

Enligt partiledaren Viktor Orbáns beskrivning visade vinsten att en revolution skett vid valurnorna som innebar att den nya ungerska regeringen fått mandat att organisera om den ungerska staten och ekonomin. Den nya regeringen hade två tredjedels majoritet i parlamentet och den kom snabbt att användas till en lång rad förändringar.

Lama fackliga protester

En ny författning antogs som av många i omvärlden ansågs strida mot grundläggande demokratiska principer. Dessutom avskaffades privata aktörer i pensionssystemet, företag förstatligades, arbetslöshetsersättningen försämrades, en platt inkomstskatt infördes och personer lojala med partiet utsågs till viktiga poster.

Åtgärderna syftade till att skapa en stark stat, en form av ekonomisk nationalism, som forskarna László Neumann och András Tóth kallar förändringen. Förändringarna ledde till protester från facket och andra organisationer, men utan resultat. Regeringen fortsatte sitt arbete samtidigt som ekonomin förbättrades.

Efter många strejker i offentlig sektor begränsades rättigheterna att använda strejkvapnet i slutet av 2010. Dessutom försvagades anställningsskyddet och rättigheten att arbeta fackligt. En annan åtgärd var att montera ner det nationella trepartssamarbetet. I det nationella trepartsrådet fattades beslut om löner och andra frågor. Det togs bort och ersattes av ett samarbete som inkluderade andra organisationer, till exempel kyrkan. I dag beskrivs det mer som ett diskussionsforum än som ett fungerande samarbete.

Under en kort period 2011 och 2012 innebar den förda politiken att vissa fackliga ledare radikaliserades. Demonstrationer skedde till exempel mot att yttrandefriheten begränsades. Men några riktigt omfattande protester blev det inte.

Regeringens hårda grepp om media innebar och innebär också att det är svårt för facken att nå ut med sina budskap. Kunskapen om vad facket gör och står för är därför låg.

Redan när Fidesz tillträdde 2010 ansågs partiet vara rasistiskt och antisemitiskt. I samband med flyktingkrisen 2015 var det åsikter som förtydligades. Invandringspolitik blev en av partiets kärnfrågor. Ett budskap från Viktor Orbán var och är till exempel att Ungern ska vara etniskt homogent och inte minst muslimer ska stängas ute.

Spelar på människors rädsla

För att förhindra flyktingströmmen byggdes taggtrådsstängsel vid gränsen för att hindra människor att ta sig in i Ungern. I omvärlden fick åtgärderna häftig kritik. Däremot var det ganska tyst i Ungern.

Oppositionen insåg att det fanns och finns ett omfattande stöd för den strama politiken.

Rädsla, ilska mot den tidigare kommuniststaten, irritation över sämre löner än andra – och rasism. Det är några av de vanligaste förklaringarna till att så många stödjer Fidesz trots att många lagar drabbar dem i form av olika former av inskränkningar.

György Károly anser att det handlar om att spela på människors rädslor. Och att syndabockar utses som anklagas för att orsaka problem. Illegala invandrare är ett exempel, romer är ett annat, enligt András Tóth. För några år sedan genomförde han tillsammans med en kollega intervjuer bland unga industriarbetare. De hade bra jobb och bra lön och drogs till Fidesz som de ansåg formulerade lösningar på deras frustration över att livet inte var så bra som de ansåg att det borde vara.

Deras löner var lägre än i västra Europa, cheferna fick högre löner trots att arbetarna gjorde jobbet. Samtidigt fanns det romer och andra som levde på bidrag och inte gjorde rätt för sig, hävdade de. Och vänstern som alternativ avfärdades, det uppfattades som ett arv från kommunisttiden.

Om botten är nådd när det gäller fackets negativa utveckling vet givetvis inte någon. En omfattande brist på arbetskraft som råder i Ungern kan innebära en möjlig öppning för facken. Under lång tid har välutbildad arbetskraft lämnat landet och flyttat västerut. Det handlar om minst 600 000 personer och nu behövs därför arbetskraftsinvandring. Antalet arbetstillstånd har som en följd av detta ökat mycket kraftigt, från drygt 7 000 år 2016 till över 60 000 år 2018. Arbetskraftsinvandringarna kommer främst från Ukraina och Moldavien, men också från många asiatiska länder. Och ännu så länge finns det inte några tecken på en minskning.

Estland: En hårsman från att raderas ut

Sakta men säkert är fackföreningsrörelsen i Estland på väg att försvinna. I praktiken finns det i dag några få fackligt organiserade öar på den estniska arbetsmarknaden, men i övrigt är det individuella kontrakt som gäller.

Arvet från Sovjettiden och en utpräglad individualism är två återkommande förklaringar till facket starkt negativa utveckling i Estland. Fortfarande förknippas facken ofta med den roll de hade före självständigheten för 30 år sedan. Misstron är fortsatt stor till själva idén med fackliga organisationer. De uppfattas som något väldigt omodernt och förknippas med tvång.

För några år sedan konstaterade en kvinna i Tallinn i en intervju att individualismen är ett självklart resultat av sovjettiden. Att estländarna skulle vilja bli fackligt aktiva avfärdade hon mycket bryskt: ”Det är bara ni i Skandinavien som vill att andra företrädare er”, sade hon.

En facklig företrädare som fick höra vad kvinnan sagt gav en annan beskrivning: ”Estländare vill ha skandinavisk levnadsstandard och amerikansk individualism.”

Utvecklingen har lett till att den fackliga organisationsgraden har gått från i princip 100 procent före självständigheten till 5 procent i dag. Sammantaget är mellan 25 000 och 33 000 estländare med i facket enligt de senaste siffrorna. Efter den försvagning som skedde runt 2008 har fackföreningsrörelsen haft svårt att återhämta sig.

På väg mot utplåning

Fortfarande finns det dock två centralorganisationer, EAKL som är störst och TALO. Tidigare organiserade EAKL främst arbetare men gränserna har suddats ut mellan de båda centralorganisationerna. Främst är det inom vårdsektorn och då läkare som anställda är med i facket. En annan sektor som organiserar många är transportsektorn, främst kollektivtrafiken. Dessutom finns det fackligt intresse bland lärare och andra som arbetar på universitet.

Det finns några arbetsgivarorganisationer och under en period, mellan 1992 och fram till 2004 träffades flera trepartsöverenskommelser mellan fack, arbetsgivare och regeringen. Men därefter

har de upphört och sker förhandlingar så handlar det främst om minimilöner. Parterna har också roller i några styrelser, bland annat en som hanterar arbetslöshetsförsäkringen.

Epp Kallaste, vd för Centrum för tillämpad forskning, CentAR i Tallinn, har i olika rapporter skildrat parternas roll i Estland, bland annat hur kollektivavtalen och förhandlingsverksamheten har utvecklats. Hennes beskrivning av fackens situation i dag är mörk och pessimistisk: låg och minskande organisationsgrad, låg och minskande kollektivavtalsäckning och decentraliserade och individualiserade förhandlingar.

Hon anser att individualismen och arvet från Sovjettiden är viktiga förklaringar till utvecklingen, en annan är helt enkelt okunskap. Många unga känner inte till att facket finns och vilken roll partsverksamheten kan ha. Ett annat problem är givetvis ekonomin. Med allt färre medlemmar saknar facken pengar till ordinarie verksamhet och inte minst till rekryteringskampanjer. Forskaren Kairit Kall konstaterar i en uppsats att den politik som förts i landet knappast har underlättat. En omfattande privatisering har skett och en nyliberal ekonomisk politik har förts. Det främsta målet har varit att skapa makroekonomisk stabilitet och ett oberoende från Ryssland. Nationellt välstånd har varit det viktigaste och självklart. Att det går att uppnå på olika sätt har det inte funnits någon diskussion om. Därför har frågor om klass och ojämlikhet marginaliserats.

Samtidigt har de estniska facken fått hjälp av sina nordiska grannar med att sätta i gång olika former av rekryterings- och moderniseringsprojekt. Inspirerade av facken i väst har de också försökt åstadkomma goda relationer med arbetsgivarna och regeringen. Men det har lett till att de fackliga mål som uttrycks blir otydliga och oklara. Ett problem är också att de stöd som estländska fack fått från EU:s fonder och från organisationer i Norden är tillfälliga. När de upphör finns det inte pengar till att fortsätta på egen hand.

Med allt färre medlemmar saknar facken pengar till ordinarie verksamhet och inte minst till rekryteringskampanjer.

Högerpopulister nu i regeringen

Ekonomiskt går det bra för Estland, som är den nordligaste och minsta av de tre baltiska staterna, med 1,32 miljoner invånare. Arbetslösheten ligger på runt 5 procent och sysselsättningen är hög. Under lång tid hade Estland problem med att ester lämnade landet. Mellan 1990 och 2014 minskade folkmängden med en sjättedel. Det berodde dels på en omfattande utvandring, dels på att få barn föddes. Nu verkar utvandringen ha avstannat och fler ester återvänder till Estland. För första gången sedan några år ökar nu befolkningen.

I samband med valet till Estlands parlament i mars 2019 blev det uppenbart att den politiska kartan ritas om i landet. Det högerpopulistiska, invandrarfientliga och EU-kritiska Ekre gjorde ett mycket bra val och gick starkt framåt. Partiet blev tredje största parti och gick från 8 procent av rösterna vid valet 2015 till 17,8 procent. Inför valet hade alla andra partiföreträdare intygat att ingen av dem skulle regera tillsammans med Ekre. Men det var ett löfte som mittenvänsterpartiet Centerpartiet som ledde den sittande regeringskoalitionen bröt när de bildade regering med Ekre och konservativa Isamaa. Det innebar också att det parti som vann valet, liberala Reformpartiet, blev snuvat på regeringsmakten. Under lång tid har Reformpartiet varit dominanten i estnisk politik, men hösten 2016 tog den eran slut. Efter valresultatet i valet 2019 var det många som trodde att partiet skulle återta sin tidigare position, men så blev det alltså inte. I stället delar Centerpartiet, Isamaa och Ekre på makten och på ministerposterna, även om Centerpartiet har premiärministerposten med Jüri Ratas.

Ekre beskrivs av många som ett av de riktigt extrema högerpartierna i Europa – sannolikt det mest extrema som befinner sig i regeringsställning. Partiet är till exempel helt emot flyktingmotagande, invandring, hbtq-rättigheter och EU. Journalister har hotats och under valrörelsen hotades också vissa domare och tydligt rasistiska uttalanden gjordes av partiföreträdare. Ett uttalat mål för partiet är att i princip sätta stopp för flyktingar och införa skärpt gränsbevakning – i ett land där bara ett par hundra flyktingar har fått politisk asyl. Men partiets budskap tycks alltså locka en hel del estländare. Främst är det personer på landsbygden som röstar på

partiet. ”Någon beskrev de som röstar på dem som personer som kämpar för ett bättre liv, men som inte har lyckats åstadkomma det”, konstaterar Epp Kallaste.

Facket och parterna verkar inte vara speciellt uppmärksammade i eller av regeringen. Och förklaringen är enkel. Med så låg organisationsgrad och så lite inflytande utgör inte facket något hot som måste hanteras.

Slutsatser: Så lika men ändå så olika

Försvagningen av fackliga organisationer har skett i snart sagt alla länder inom EU under de senaste 25–30 åren. Olika länder har drabbats olika hårt, men ingen har helt undgått den fackliga motvind som svept över kontinenten. De gemensamma svårigheterna handlar med en lätt överdrift om en och samma sak: fallande medlemssiffror, svagare partsställning, ansträngt förhållande till politiska vänner som i sin tur försvagats kraftigt, en åtstramningspolitik som drabbar de anställda och sist men inte minst sker betydande inbrytningar i den fackliga rörelsen från högerpopulistiska partier.

Men trots likheterna saknas en gemensam berättelse och ansats för att gå till motangrepp och använda den betydande styrka som 43 miljoner medlemmar ändå innebär. En slags partiell förklamation är därför det begrepp som bäst beskriver tillståndet inom den europeiska fackliga rörelsen.

Analysen av vad som hänt när det gäller medlemsförlusterna är relativt okomplicerad och i många länder likartad. Svag för att inte säga usel medlemsrekrytering har dränerat facken på medlemmar. Pensionsavgångarna har inte kunnat täckas via organisering av nya medlemmar. Resultatet kan år efter år avläsas i en stadigt fallande organisationsgrad.

Samma svårigheter överallt

Det är en utveckling som påverkar på flera plan. Färre medlemmar betyder minskat politiskt inflytande och en svagare ställning som part på arbetsmarknaden. En annan tydlig effekt på de olika europeiska arbetsmarknaderna är också politikens växande insteg och betydelse för att reglera allt från löner till anställningsförhållanden. Lagstiftade minimilöner har exempelvis blivit vardagsmat. I dag är det endast Sverige, Danmark, Finland, Cypern, Österrike och Italien av EU:s 27 länder som fortsatt inte har statligt fastställda minimilöner.

Under den här tidsperioden har EU-länderna också sett framväxten av högerpopulistiska partier med ett budskap som, förutom motstånd mot överstatlighet och en tydlig vurm för det nationella, också är starkt främlingsfientliga.

Stödet för dessa partier har, enligt en rad undersökningar, visat

sig vara starkare bland arbetare än bland befolkningen i stort. Stödet för de främlingsfientliga partierna har också trängt djupt in i de fackliga leden.

Eftersom mönstret både fackligt och politiskt är ensartat eller åtminstone i huvudsak ser likadant ut i alla länder är det rimligt att tala om ett och samma problem. Visst finns nationella olikheter, men i grunden är likheterna betydligt fler och tydligare.

Men den bild som framträder i våra intervjuer och forskarrapporterna är att alla uppträder som om de har ett eget unikt problem att brottas med. Ansatserna eller försöken att lära av varandra eller agera samfällt är hittills mycket få, om de ens finns. Inom ETUC, Europafacket, är det därför svårt att upptäcka en enhetlig linje i kampen för att återta och helst stärka den fackliga positionen.

Det fackliga synsättet och förhållnings-sättet i förhållande till de högerpopulistiska partierna och deras försök att göra inbrytningar på arbetsmarknaden varierar kraftigt mellan länderna. Det finns fackliga organisationer som valt och väljer att samarbeta med populister och det finns fackföreningar som vägrar att ha med de här partierna att göra.

Och där står den europeiska fackföreningsrörelsen, fastlåst i motsättningar som det i ögonblicket inte finns några som helst tecken på kommer att ändras.

Elefanten i rummet

Hur motsägelsefullt förhållandet är mellan fackföreningarna inom Europa beskrivs väl av den tyska forskartrion Thorsten Schulten, Steffen Lehnendorff och Heiner Dribbusch i rapporten *Rough Waters: European trade unions in a time of crises*.

Europa är, enligt forskartrion, något som ingen vill tala om. Som en logisk följd av detta har de europeiska fackföreningarna tillsammans misslyckats med att driva en gemensam uppfattning i flera avgörande frågor.

Den mest uppenbara konsekvensen av vad som sker är en försvagning av den fackliga kraften och rösten i Europa.

De har varken lyckats agera samfällt och stå emot avregleringar av arbetsmarknaden eller uppträtt gemensamt mot den svångremspolitik som kännetecknat Europa sedan finanskrisen 2008.

Den mest uppenbara konsekvensen av vad som sker är en försvagning av den fackliga kraften och rösten i Europa. Krisen 2008 bådade för en förändring (mer internationellt samarbete), men i realiteten blev utvecklingen den motsatta – mer av nationella lösningar.

Ett exempel ur verkligheten som demonstrerar svårigheterna, alternativt oviljan, att agera gränsöverskridande är 2012 års demonstration riktad mot åtstramningspolitiken inom EU. Det var spanska fackföreningar som tog initiativet. Stödet från central- och nordeuropeiska kollegor var dock mycket svagt och besvikelsen stor i Spanien. Det bristfälliga internationella stödet illustrerade de existerande motsättningarna och skilda synsätten och beredskapen att handla inom Europafacket.

En viktig iakttagelse är den som de svenska forskarna Erik Bengtsson och Magnus Ryner gjort och funderat över i sitt bidrag till ETUI:s rapport *Rough Waters*. De konstaterar att de starkaste fackföreningarna (de med högst organisationsgrad och stark partsställning på arbetsmarknaden och i förhållande till politiken) tenderar att vara minst intresserade av Europafrågorna.

Varför det här sambandet existerar i exempelvis Sverige förklarar duon med att fackföreningar främst fokuserar på att försvara nationellt vunna framgångar.

Och så länge fackföreningarna upplever att de har eller får nationellt genomslag för sina förslag, krav eller idéer så hamnar internationella åtaganden eller insatser längre ner på dagordningen.

Nationellt eller internationellt

Med tanke på de omfattande svårigheter som synts i spåren av finanskrisen och den åtstramningspolitik som förts så uppfattar allt fler EU som ett hot mot de framgångar som uppnåtts. Följden blir avståndstagande och en allt starkare betoning av det nationella.

Men inte ens att huka bakom de nationella murarna är en framkomlig eller enkel väg. Manöverutrymmet för nationella fackföreningar krymper. Och det krymper som en följd av den allt starkare internationaliseringen av ekonomin.

Detta förhållande borde för fackens del leda till mer och intensivare internationellt samarbete. Men i dag finns få tecken på att sådana motvikt är på väg att skapas.

Internationalismen är dock fortsatt den klarast eller starkast lysande ledstjärnan för den fackliga rörelsen. ”Proletärer i alla länder förena er” betonas med samma övertygelse i dag som i går.

Men vad är det alla bekänner sig till? Hur samspelar det nationella med det internationella? Och vilka avvägningar och ställningstaganden är rimliga, kanske rent av kloka och framåtsyftande?

Svåra frågor. Alla vet att den arena där facken haft och har inflytande, (även om det varierar kraftigt) är den nationella. På Europa-planet känner sig de allra flesta främmande och ser ingen framkomlig väg att påverka eller vrida utvecklingen i egen önskad riktning.

Även om tystnaden och tassandet är påtagligt inom den fackliga rörelsen kring de här besvärliga frågorna så funderar andra över samma problematik på ett både spännande och offentligt sätt. Ingemar Lindberg, tidigare utredare på LO, lyfter i en viktig artikel i Dagens Arena fram Oxfordfilosofen Yael Tamir och hennes tankar.

I boken *Why Nationalism* (Princeton University Press 2019) beskriver hon en nationalism med liberala förtecken. Honnörorden är i hennes tappning samhörighet, jämställdhet, tillit och gemensamma band till skillnad från den nationalism som präglas av en känsla av överlägsenhet och en strävan efter dominans.

Hennes beskrivning av de grupper eller individer som förordar det nationella framför det internationella betonar därför rimligheten i deras krav. Att avfärda dem som reaktionära populisterna är, enligt Yael Tamir, både missvisande och orättvist.

Ett rationellt försvar

Hon drar en lans för och ger upprättelse åt dem som tar avstånd från internationalisering eller globalisering. Deras agerande betraktar hon som en logisk och fullt begriplig försvarsstrid.

Formulerat på det här sättet blir nationalism snarast ett rationellt förhållningssätt eller sätt att agera för dem som inte fått sin del av den globala världens gåvor utan tillhör förlorarna och oroas inför en osäker framtid.

Det fackliga valet av den nationella arenan framför den inter-

nationella för sitt agerande är därför inte ett utslag av att de fackliga organisationerna är främlingsfientliga eller reaktionära. Det är snarare en logisk följd av rationellt tänkande. Över nationsgränserna är gemensamma intressen svagare och ibland finns de inte över huvud taget. Det är kort sagt mer rationellt att satsa kraften på hemmaplan där maktbasen och den institutionella styrkan är som störst.

Vilken betydelse det här övervägandet får på det framtida europeiska fackliga samarbetet är omöjligt att sia om. Men ett första steg mot ett internationellt samarbete skulle kunna vara att öppet diskutera de svårigheter som finns och söka den kombination av nationellt och internationellt fackligt samagande som är möjlig. En slags minsta gemensam nämnare.

Svårare eller otydligare blir förklaringsbilden när den politiska förändringen bland facket medlemmar ska beskrivas och analyseras. Att röststödet för den extrema högern växer också bland fackliga medlemmar är tydligt. Försöken att etablera konkurrerande fackföreningar växer också. Hittills med begränsad framgång, men försöken fortsätter.

Huvudfrågorna är och förblir varför fackliga medlemmar överger sina tidigare politiska sympatier och blir mer och mer intresserade av och stöttar högerpopulister. Lika viktig är frågan om det eventuella sambandet mellan en numerärt svagare fackföreningsrörelse och framväxande och allt starkare högerpopulistiska rörelser och partier.

Finns ett samband och hur ser det i så fall ut?

Två forskare som analyserat den politiska utvecklingen på djupet är Maria Snegovaya, Center for International and Security Studies, Maryland, och Sheri Berman, Barnard College, New York.

Deras huvudsakliga förklaring till fackföreningsmedlemmarnas förändrade beteende (ökat röststöd för högerpopulister) handlar om hur politikens vänsterflygel förvandlats till mer och mer av ett mittenalternativ.

En vilsen politisk vänster

Vänstern har, enligt forskarduon, slutat tala i termer av klasskamp och rättvis fördelning och på så sätt tappat initiativet. De har lämnat fältet fritt för politiska krafter som lyfter fram och betonar andra frågor som till exempel lag och ordning, invandring, multikultur-

alism, klimat och miljöfrågor, sexuell frihet, jämställdhet mellan könen och så vidare.

Den minskande politiska attraktionskraften, också bland fackliga medlemmar, förklarar forskarduon främst med vänsterns förändrade inställning i den ekonomiska politiken. Det gäller särskilt vänsterns acceptans eller stöd för privatiseringar inom offentligt finansierad verksamhet, skattesänkningar, neddragningar av välfärdstjänster och avreglering av näringslivet och den finansiella sektorn.

På lång sikt kan den här förändringen, enligt forskarduon, få fatala konsekvenser. Den tydliga historiska profilen eller arvet hos vänstern urvattnas. Det gör det omöjligt för socialister eller socialdemokrater att dra nytta av det breda missnöje med utvecklingen som finns i breda befolkningslager, inte minst sedan finans-krisen 2008.

Omsvängningen i synen på den ekonomiska politiken och accepterandet av en lång rad nyliberala inslag har, enligt forskarna, varit helt avgörande för skapandet och framgången för de högerpopulistiska partierna som etablerat sig det senaste kvartsseklet och vuxit sig riktigt starka de senaste tio åren.

För fackföreningsrörelsen som historiskt haft nära band till socialister och socialdemokrater har den politiska omsvängningen skapat stora svårigheter. Och irritationen över utvecklingen är mycket djup, också bland fackliga trotjänare, även om lojaliteten fortsatt gör att det mesta av kritiken måste läsas mellan raderna och oftast endast kan höras i slutna rum.

Guilt by association är ett gammalt begrepp som väl beskriver den nuvarande situationen för stora delar av den europeiska fackföreningsrörelsen. När vänstern i vid mening tappar politiskt inflytande, orienterar sig mot den politiska mitten och slutar tala om rättvis fördelning, vikten av en fungerande välfärdsstat och rimliga villkor i arbetslivet, och aldrig beskriver världen i termer av klasskamp – ja då vänds också en del av kritiken och missnöjet mot facket. Vänskapen och närheten till den politiska vänstern är då inte längre en tillgång utan snarare en belastning.

Vägen tillbaka till en styrkeposition för facket och en politisk come back för socialister och socialdemokrater på europeisk nivå ser därför minst sagt knagglig ut.

Något tydligt, eller ens flämtande, fackligt ljus i det rådande Europamörkret är därför svårt att upptäcka. Fortsätter nuvarande utveckling i länder som Estland, Ungern och Polen är facklig utplåning nära förestående.

Och utsikterna för framgångsrika fackliga organisationer i länder som Tyskland och Österrike är minst sagt oklara. Detsamma kan sägas om utvecklingen i Italien. Långsiktigt kan inte den italienska fackföreningsrörelsen bäras upp av trogna pensionärer.

Blågul facklig framtidsspaning innehåller också ett betydande mått av osäkerhet. Tjänstemännens och akademikernas fackliga intresse håller i dag upp den svenska fackliga organisationsgraden, men vad händer med och inom LO-förbunden?

Den samlade bedömningen av tillståndet inom den fackliga rörelsen i Europa av i dag slutar därför med nödvändighet i moll. Pilen pekar åt fel håll i nästan samtliga länder.

Men.

Med sina dryga 40 miljoner medlemmar är Europafacket, trots uppförsbacke och interna motsättningar, den organisation som samlar flest medlemmar i Europa.

Det borde det vara möjligt att göra något av.

Intervjuer

Salvo Leonardi, IRES, Istituto Ricerche Economiche e Sociali, Rom.

Torsten Müller, ETUI, European Trade Union Institute, Bryssel.

Kurt Vandaele, ETUI, European Trade Union Institute, Bryssel.

Maria Jepsen, ETUI, European Trade Union Institute, Bryssel.

Klaus Dörre, Friedrich Schiller-universitetet, Jena.

Sylvia Erben, Universität Tübingen.

Richard Detje, VSA-verlag Hamburg.

Epp Kallaste, CentAR, Estonian Center for Applied Research, Tallinn.

Magdalena Bernaciak, AUBG, American University, Sofia.

Jan Czarzasty, Warsaw School of Economics.

András Tóth, Institute for Political Science, Budapest.

Skriftliga källor

Bernaciak, M. (2015).

Beyond the CEE "black box": crisis and industrial relations in the new EU member states. Bryssel: ETUI.

Bernaciak, M. & Kahancová, M. (2017).

Innovative union practices in Central-Eastern Europe. Bryssel: ETUI.

Detje, R. VSA-Verlag

Trade unions and rightwing populism: Tracing the working world.

Erben, S.

Gewerkschaften und Rechtspopulismus. Erfahrungen und Lernprozesse im Ländervergleich

Dörre, K. (2018).

“Arbeiterbewegung von rechts? Motive und Grenzen einer imaginäre Revolte”. *Berliner Journal für Soziologie*, juni, 28 (1–2), s. 55–89.

<https://doi.org/10.1007/s11609-018-0352-z>

Medin, J. (2019).

Högerradikalerna vid makten i Europa: Angrepp mot demokratin och på arbetares rättigheter i Ungern, Polen, Österrike, Italien och Danmark. (Rapport nr 2 2019). Stockholm: Tankesmedjan Tiden

Mosimann, N., Rennwald, L., & Zimmermann, A. (2019). “The radical right, the labour movement and the competition for the workers’ vote”. *Economic and Industrial Democracy*, 40(1), 65–90. <https://doi.org/10.1177/0143831X18780317>

Naumann, R. (2018). “The fourth way”. *International Politics and Society*, 28 mars.

Naumann, R. (2019). “A left-wing success story”. *International Politics and Society*, 21 mars.

Schulten, T., Lehndorff, S. & Dribbusch, H. (red.) (2018).

Rough Waters: European trade unions in a time of crises – an overview. Bryssel: ETUI.

Snegovaya, M. & Berman, S. (2019).

“Populism and the Decline of Social Democracy”. *Journal of Democracy* 30 (3), s. 5–19.

Vandaele, K. (2019).

Bleak prospects: mapping trade union membership in Europe since 2000. Bryssel: ETUI.

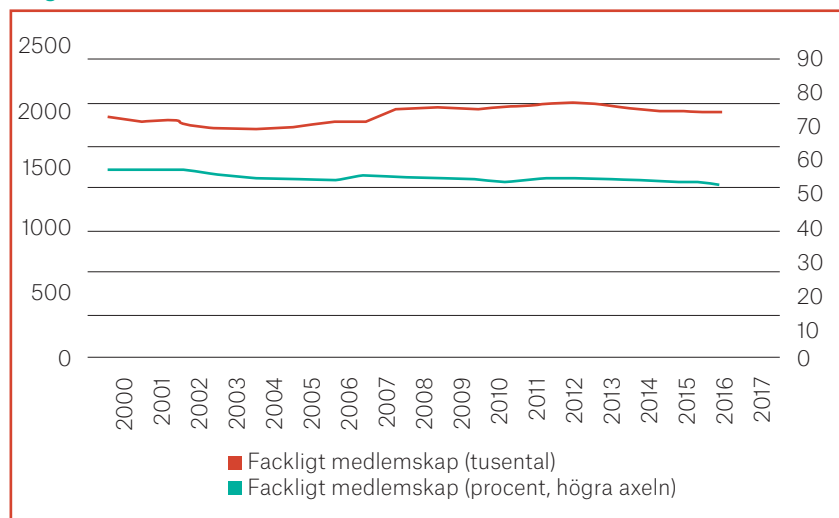
Wise, P. & Hall, Ben (2019).

“Portugal: a European path out of austerity?” *Financial Times*, 10 april.

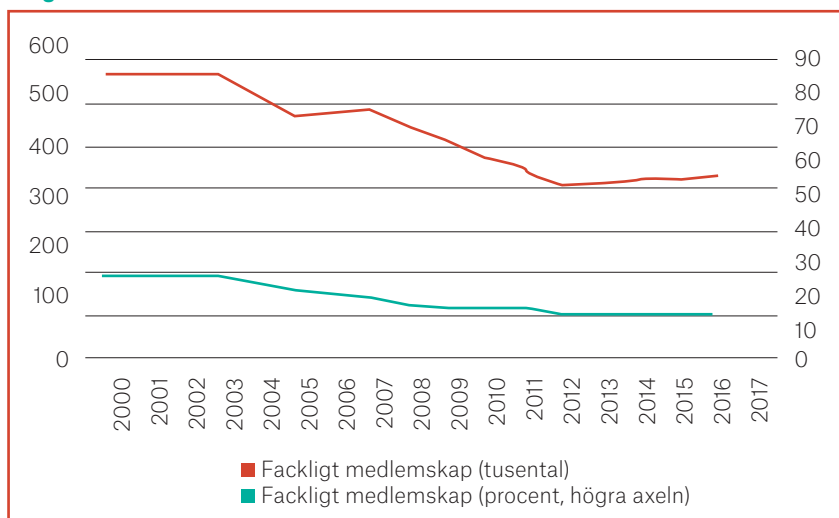
Bilaga 1

Fackliga medlemstal och organisationsgrad under 2000-talet i 32 länder. (Källa: Kurt Vandaele: *Bleak Prospects: mapping trade union membership in Europe since 2000.*)

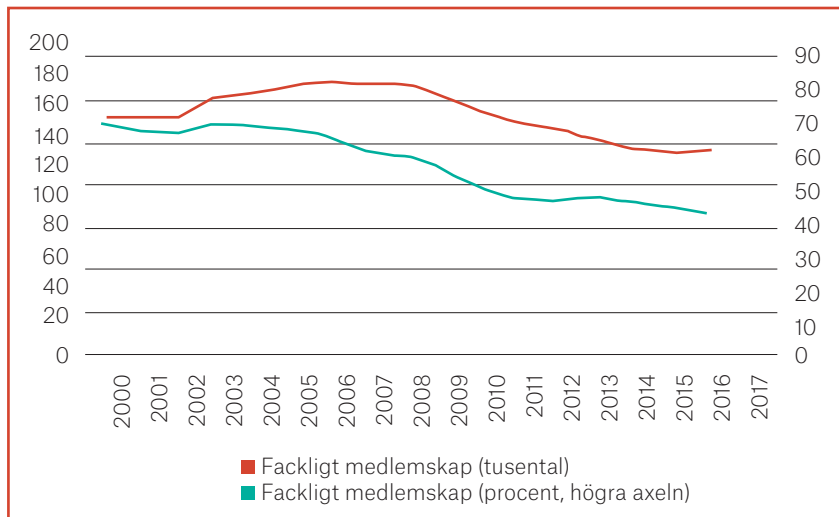
Belgien.

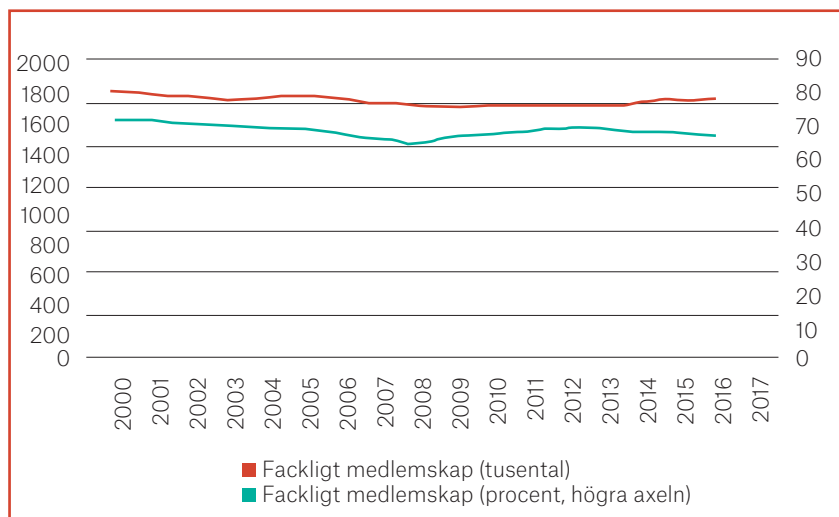
Bulgarien.

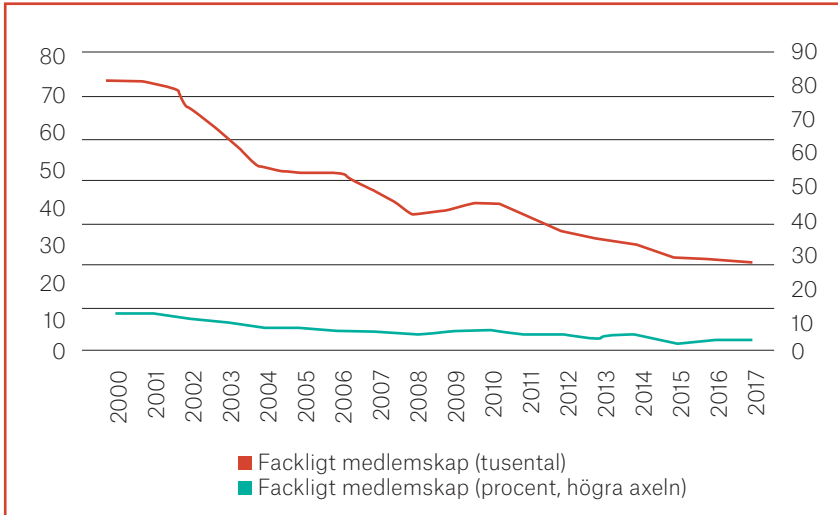
Cypern.

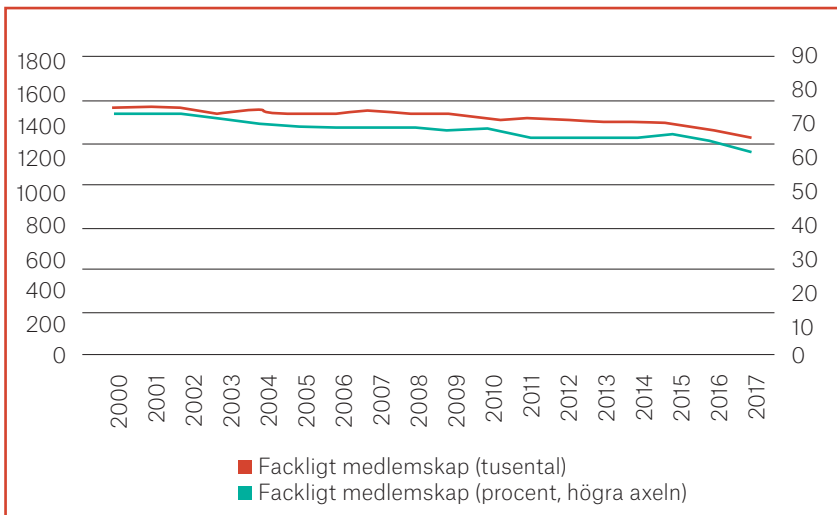
Danmark.

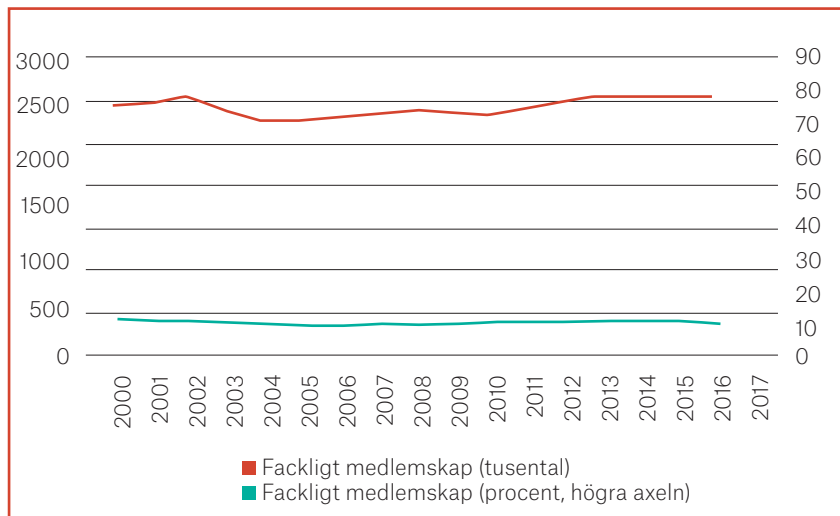
Estland.

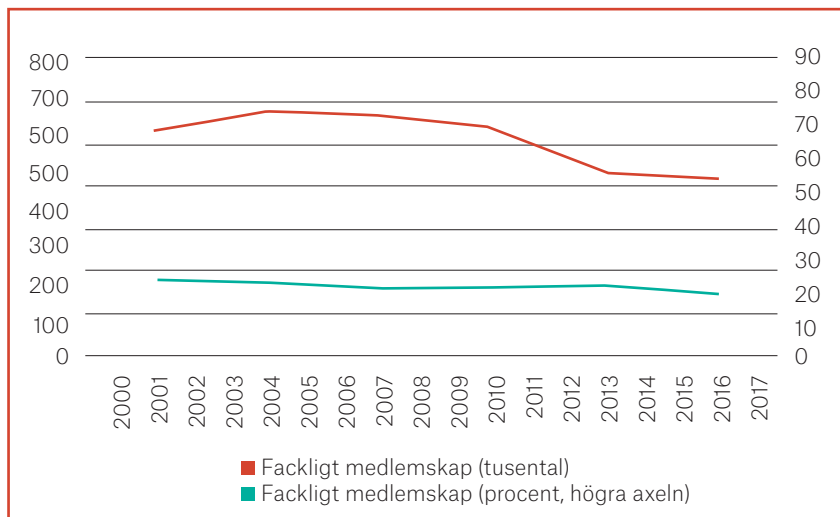
Finland.

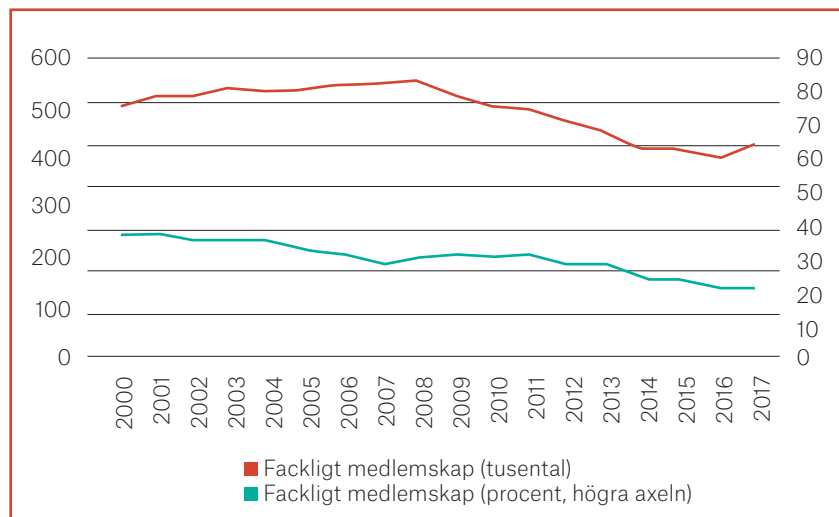
Frankrike.

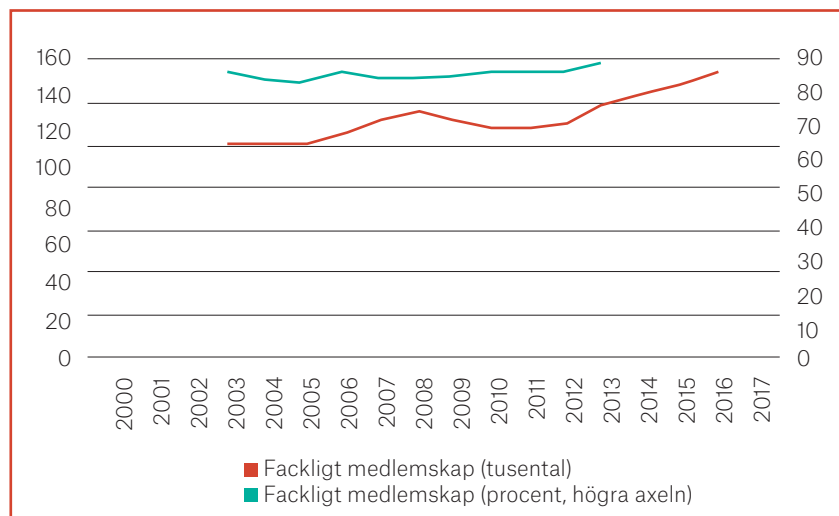
Grekland.

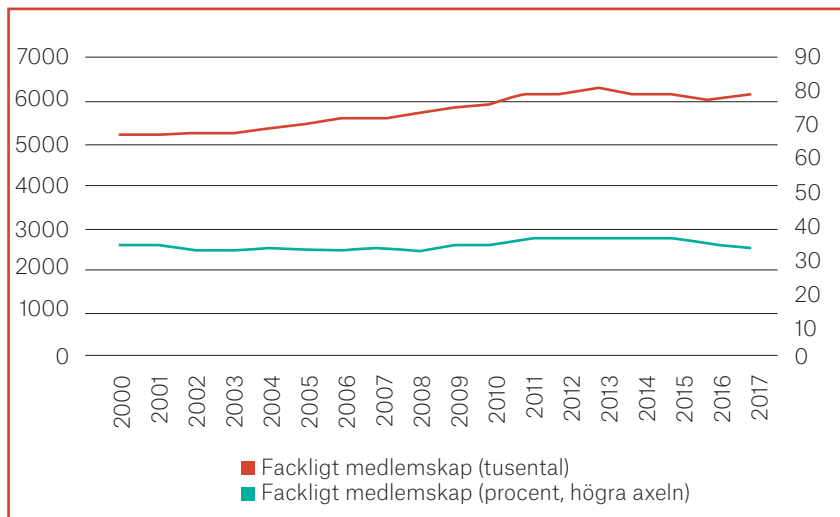
Irland.

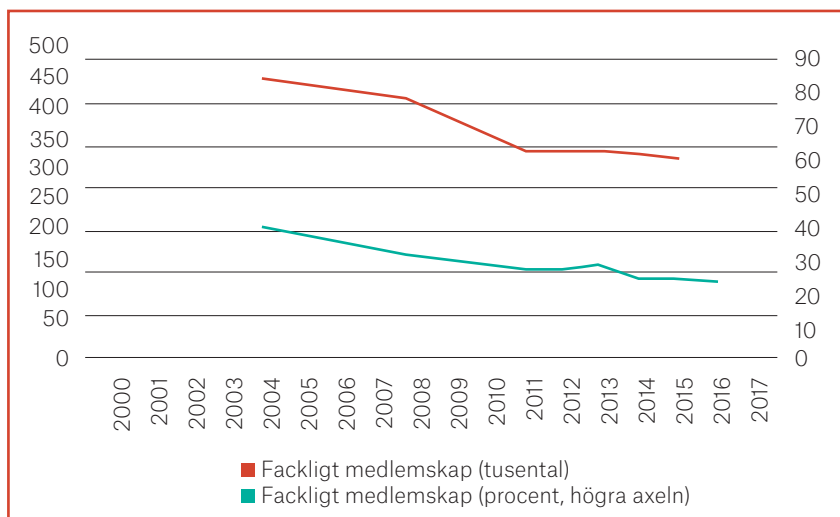
Island.

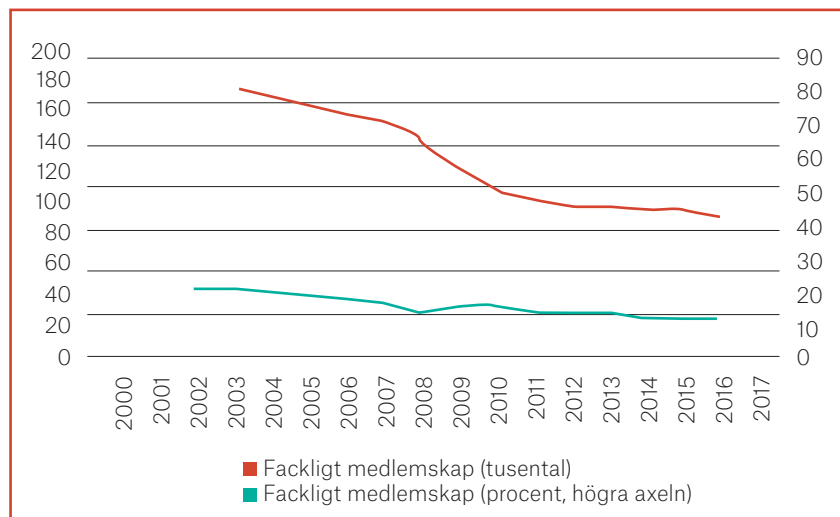
Italien.

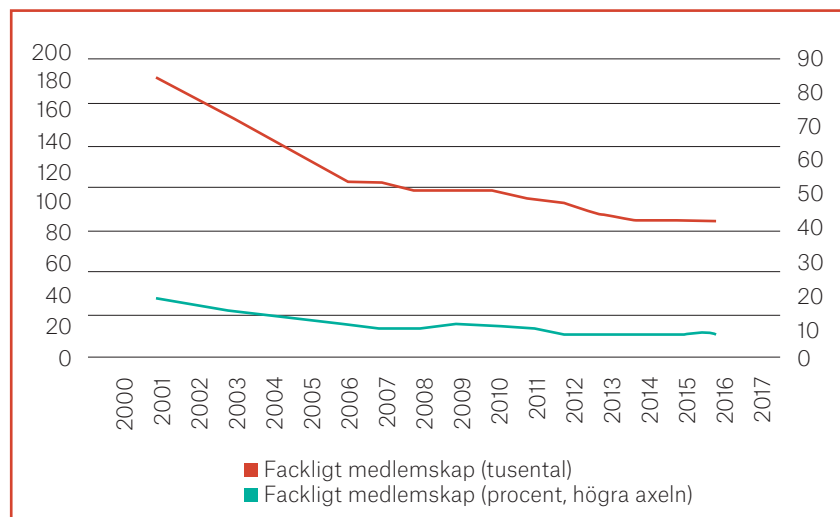
Kroatien.

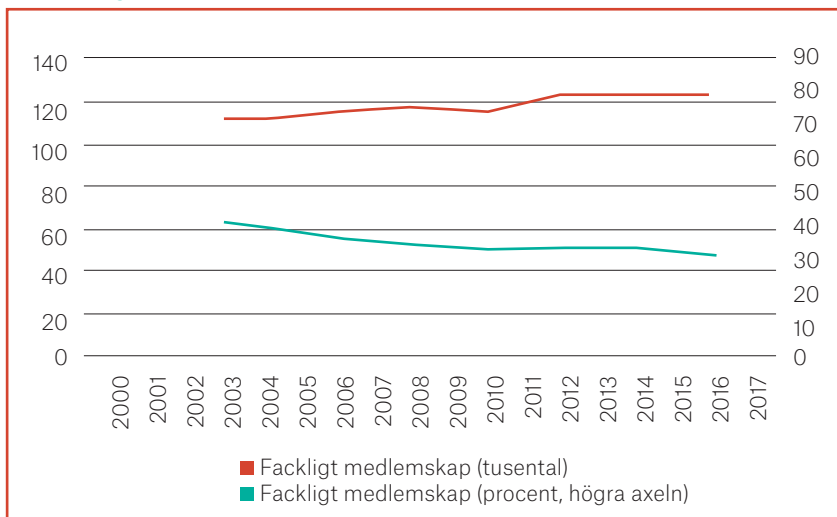
Lettland.

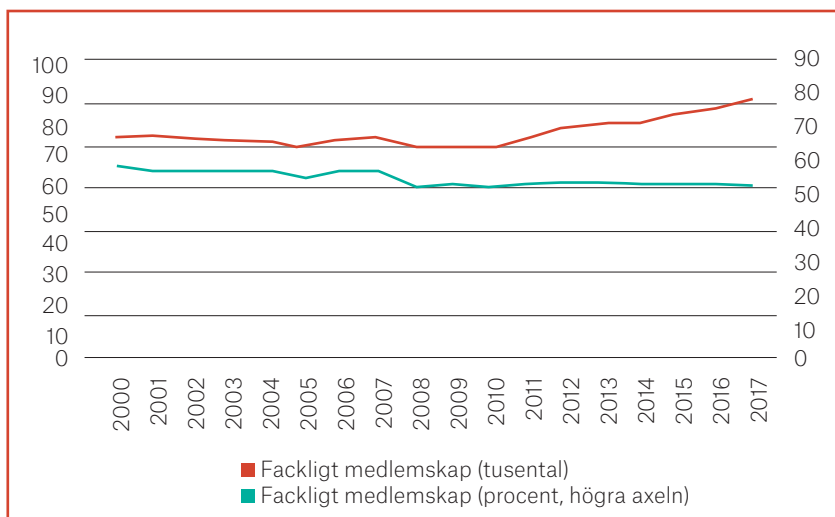
Litauen.

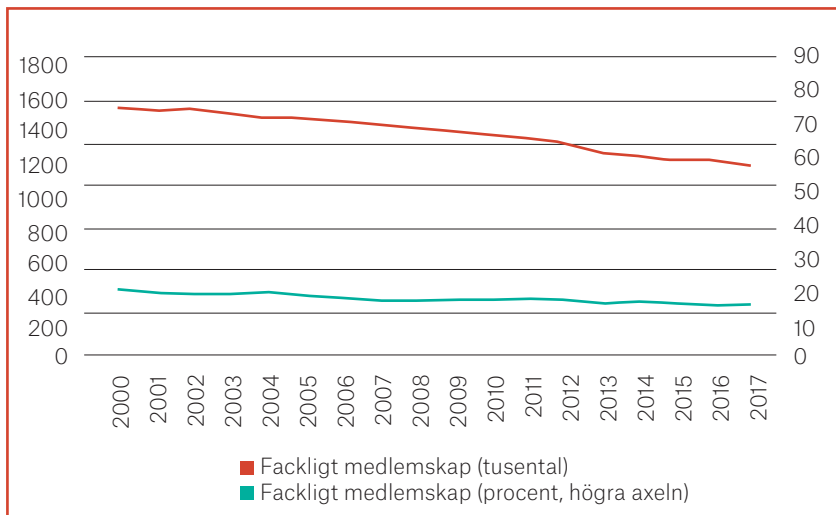
Luxemburg.

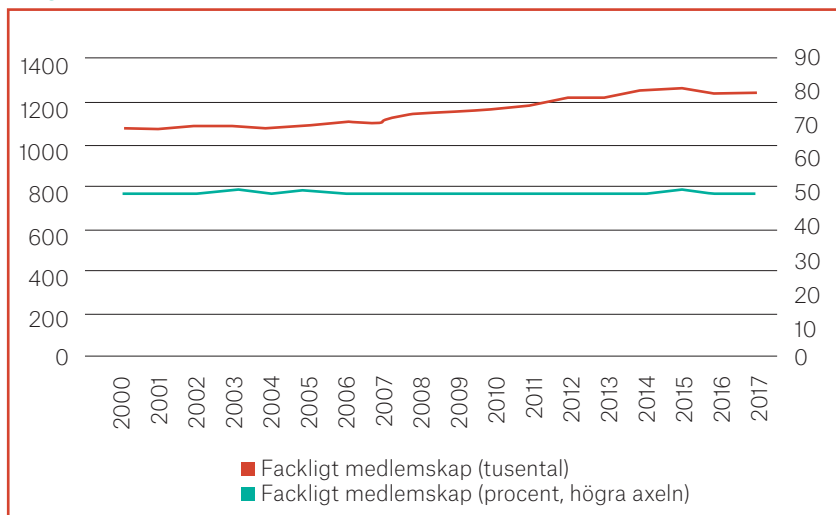
Malta.

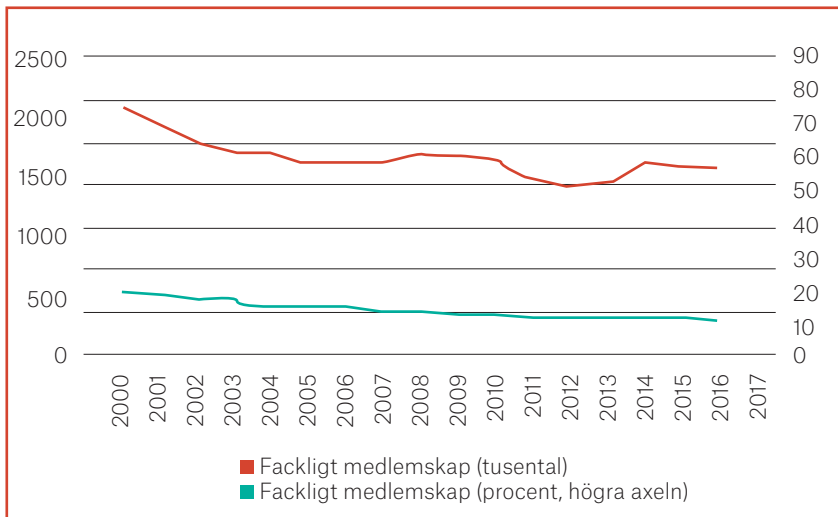
Nederländerna.

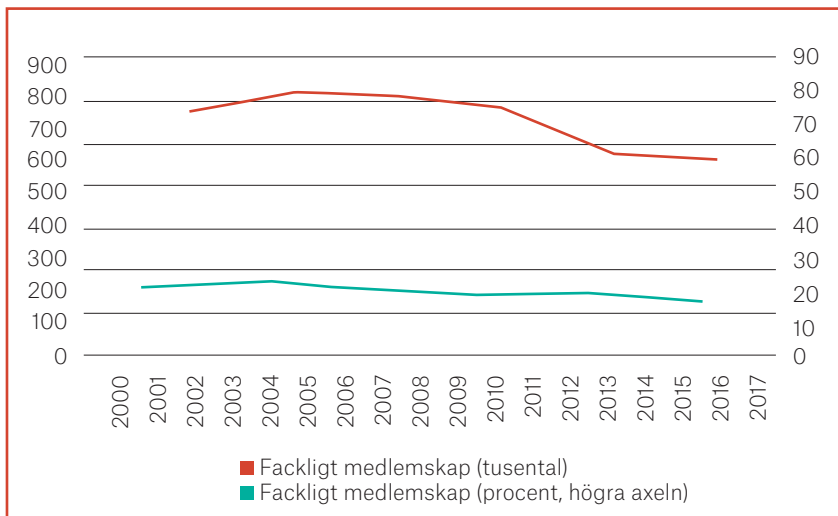
Norge.

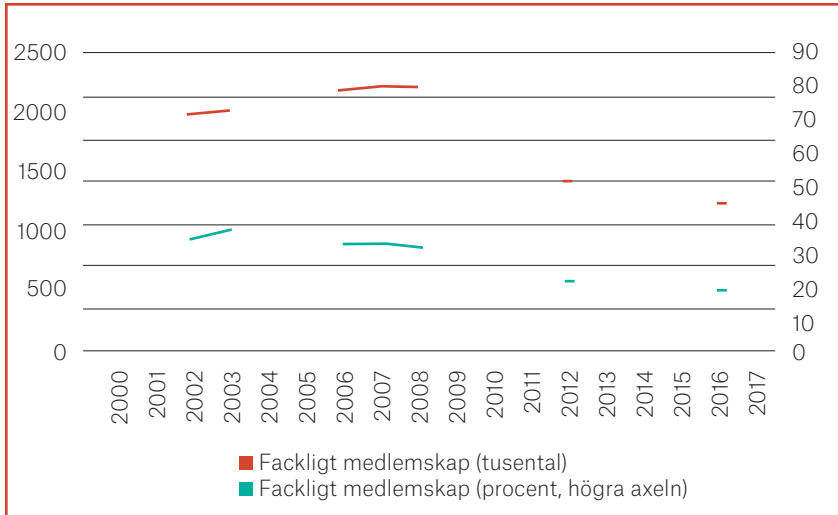
Polen.

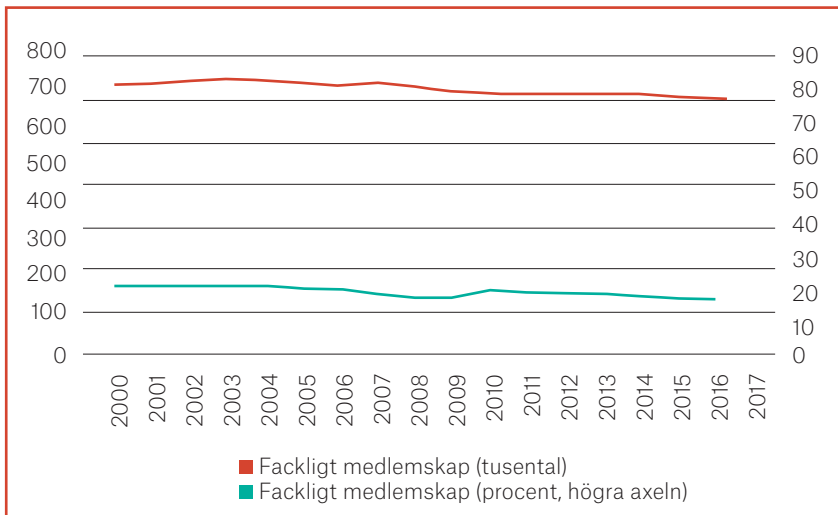
Portugal.

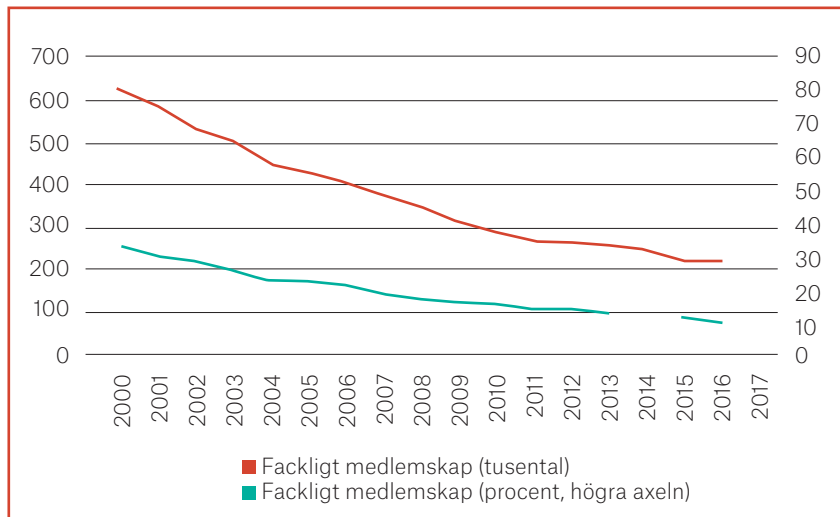
Rumänien.

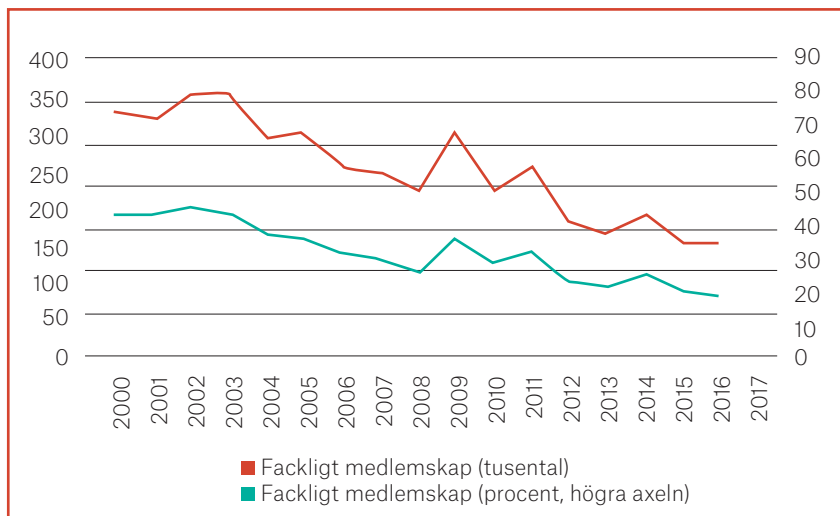
Schweiz.

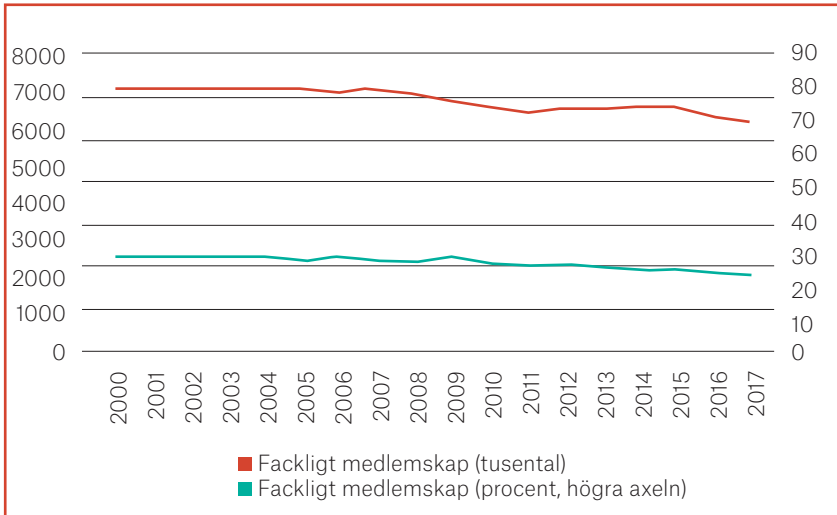
Slovakien.

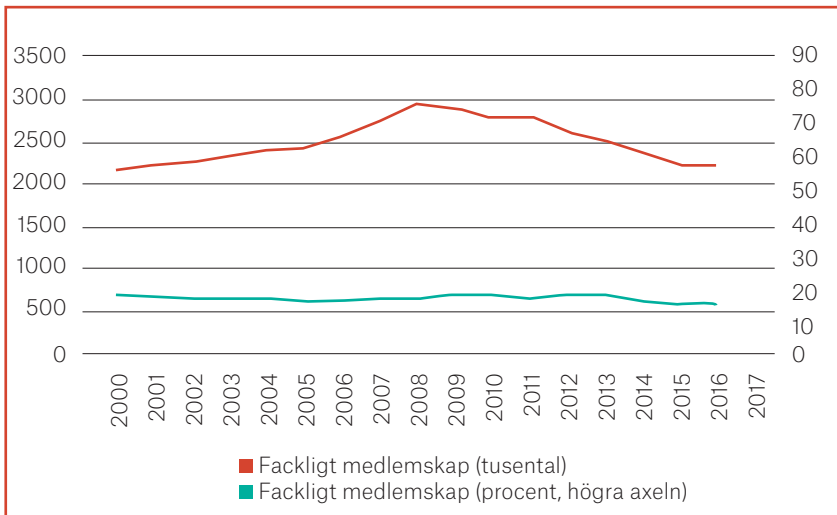
Slovenien.

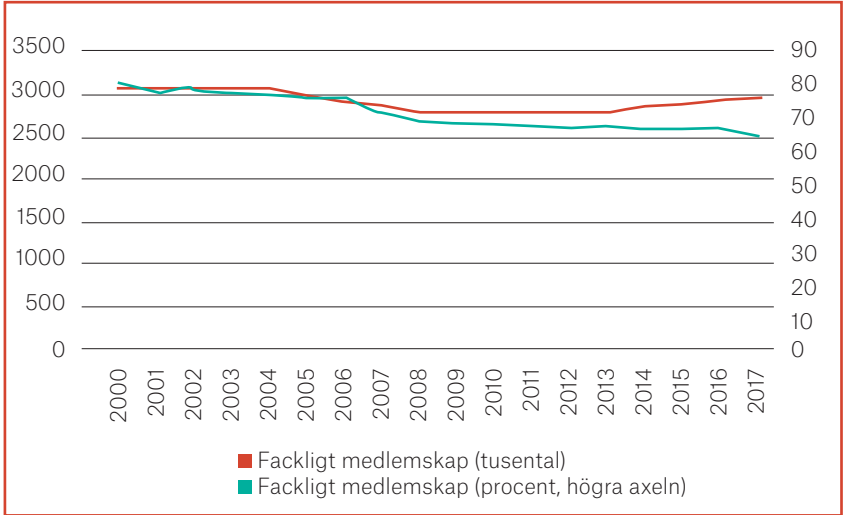
Storbritannien.

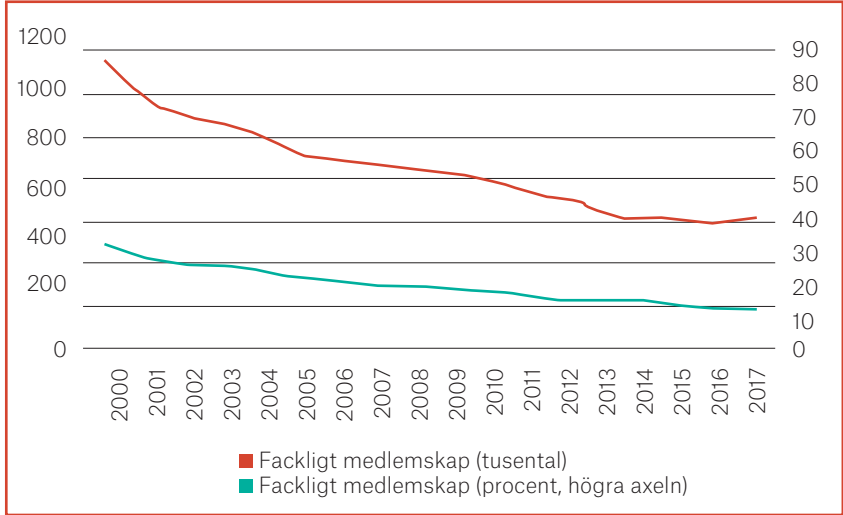
Spanien.

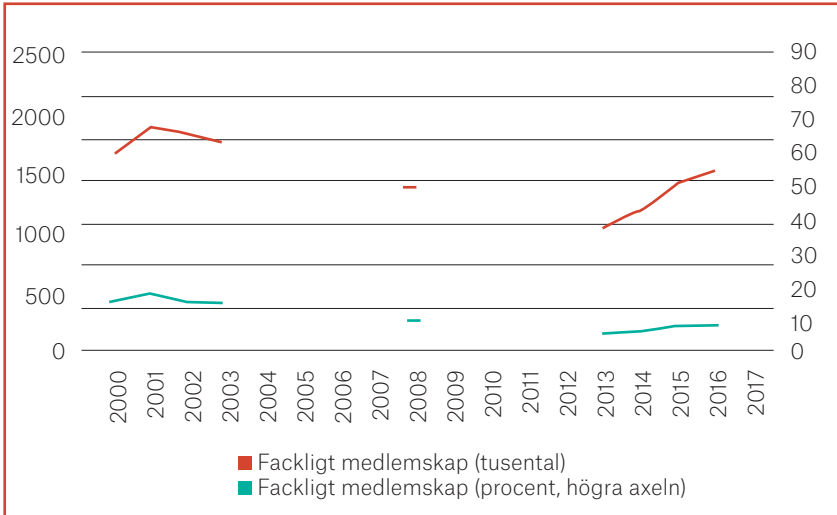
Sverige.

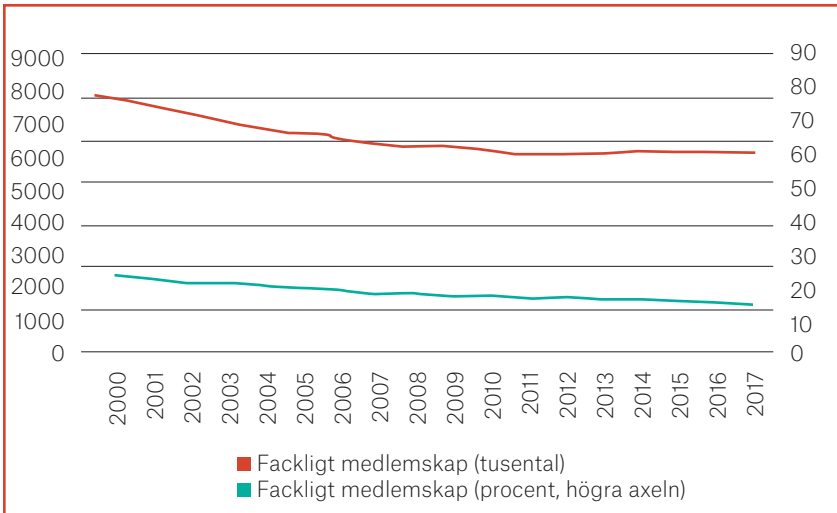
Tjeckien.

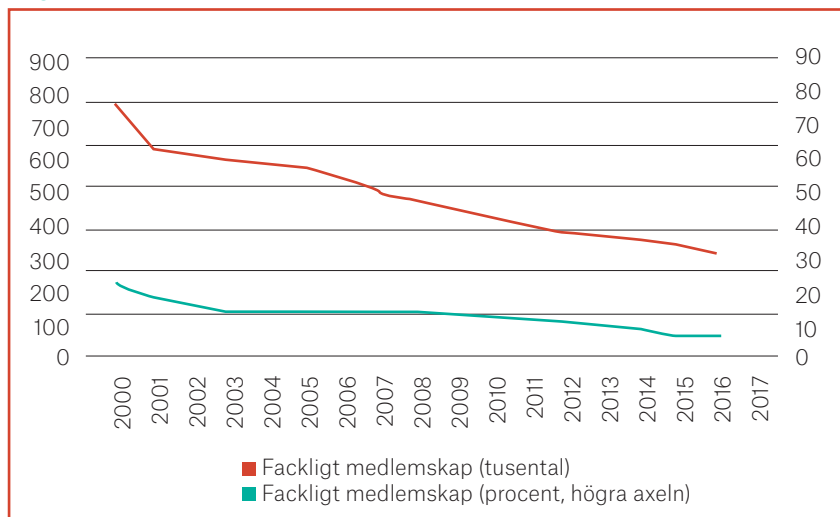
Turkiet.

Tyskland.

Ungern.

Österrike.

